

Prof. Dr. Köprülüzade Mehmet Fuat
İstanbul Darülfünununda "Türk edebiyatı Tarihi,, Müderrisi

XVII nci asır Sazşairlerinden

KAYIKCI KUL MUSTAFA

ve

GENC OSMAN HİKÂYESİ

Metinden hâriç bir notayı hâvîdir

İstanbul
Evkaf Matbaası
1930

Basılanlar :

- I — Köprülüzade M. Fuat : Gevheri [XVII nci asır Sazşairlerinden]
- II — Köprülüzade M. Fuat : Erzurumlu Emrah [XIX ncü asır Sazşairlerinden]
- III — Sadettin Nüzhet : Pir Sultan Abdal [XVII nci asır Sazşairlerinden]
- IV — Köprülüzade M. Fuat : XVI ncı asır sonuna kadar Türk Sazşairleri
- V — Köprülüzade M. Fuat : Kayıkcı Kul Mustafa ve Genc Osman hikâyesi

KAYIKÇI KUL MUSTAFA

I

Evliya Çelebi, Seyahatnâme'sinde, Dördüncü Mehmet devri sazşairlerinden "İtâkî"nin garip bir sergüzeştini anlatırken, o münasebetle birtakım sazşairlerinin isimlerini de zikreder : " amma acîp çöğür çalardı . Kuroğlu (Koroğlu?), Kuloğlu, Fartaloğlu, Kayıkçı Mustafa, Gedik Süleyman, Kayıkçılar Mustafası, Gedâ Muslu, Tûrabî, Gedâyî, Kâtibî ve sairleri ne bunun gibi çöğür çalabilirler; ne de bu gûnâ ma'nalı, muhrık eş'ar söylemeğe kadirler. Zira sözünde te'sir vardı ki üstaddan feyzalup mutasavvifâne güftarlı, merd-i suhandan olmuşdı., [Seyahatnâme, C. 5, S. 283]. Evliya Çelebi, kendi devri çöğürçülerinden bahsederken, bu sazın "levendâne, beş kılı, tahta göğüslü, yirmialtı perdeli, gövdesi büyük bir saz olduğunu, ve ekseriyyetle Yeniçeri ocağına mahsus bulunduğunu söyledikten sonra, bunu çalmakda mehâreti olanları da sayar: Demiroğlu, Molla Hasan, Kuroğlu, Gedâ Muslu, Kara Fazlı, Çelep Kâtibî, Sarı Mukallid, Kayıkçı Mustafa, Çelep Gedâyî, Hâkî, Tûrabî., [Seyahatnâme, C. I, S. 638-639]. Evliya Çelebi'nin bu ifâdesinden istidlal edilen şudur: bu şairler onunla muasırdırlar, ve Evliya onların eserlerine, çöğür çalmakdaki mehâretlerine pek âlâ vâkıftır. Bunlardan bir kısmına yetişmemiş olsa bile, yetişenlerden aldığı mâlûmata istinâden bu mukayeseyi yapıyor.

Filhakika XVII nci asır, sazşairlerinin pek ziyade çoğaldığı, ehemmiyet kazandığı bir devirdir. Eski mecmualarda bu asırdan kalma birçok destanlara, koşmalara, varsağılara tesadûf olunur. İşte bu devre âit bir mecmuada "Kayıkçı Mustafa," namına mukayyet bulduğumuz bir manzûme, şüphesiz Evliya'nın bahsettiği Kayıkçı Mustafa'ya âittir. Manzûmenin, Dördüncü Murad'ın İran seferleri münasebetiyle söylenmiş olması da bunu te'yit eder:

1

Hazret-i Eyupda kılıç kuşandı
Gittigi yollara kumaş döşendi
Kızılbaş da korkdu kendi uşandı [1]
Sultan Murat geldi açılın dağlar

[1] Uşanmak, eski türkcede, kırılmak, parçalanmak"ma'nalarına gelir. XIII üncü asırdan başla-

2

Hezaran kalkanlar yahşı kolçaklar
Pürsilah olmuştur önde köçekler
Baş eğin selama durun çiçekler
Sultan Murat geldi açılın dağlar

3

Hakikat bülbulü öter gül ister
Yavru şâhin turna kovar tel ister [1]
Kakımış aslandıır şimdi çöl ister [2]
Sultan Murat geldi açılın dağlar

4

Şimdengeru Bagdad bizim ilimiz
Varın tedârik görünüz çölünüz
Kürdistan beğleri solda durunuz
Sultan Murat geldi açılın dağlar

5

Kul Mustafa'm bunu böyle söyledi
İndi aşkın deryasını boyladı
Kuloğlu'da muhanneslik eyledi
Sultan Murat geldi açılın dağlar

Kayıkçı Mustafa'nın kendisini "Kul Mustafa," diye zikretmesi, eski Osmanlı saltanatı istilâhınca, kul tâifesine mensup olduğuna âlâmettir. Bu manzûme, onu, sultan Murad'ın İran seferlerinde bulunan ordu şairlerinden addetmemize imkân veriyor. Son parçada muhanneslik ettiğinden bahsolunan "Kuloğlu," o devrin ma'ruf ve değerli sazşairlerinden olup, anlaşılan, Kayıkçı Mustafa ile aralarında bir rekabet mevcuttur.

XVII nci asrın meşhur hezilcilerinden "Küfrî Bahayî," [3] nin (hi-

yarak XVII inci asra kadar eski Anadolu metinlerinde, meselâ Selçukî devri şairi "Ahmet Fakih,"de, "Süheyl-ü Nevbahar,"da, Edirneli Nazmî' nin "Divan-ı türki-i basit," inde bu kelimeye tesadüf olunur. Diğer türk lehcelerinde de bu kelime aynı ma'nada kullanılır.

[1] Eski Osmanlı ordularında kahramanlar başlarına tırna telı takarlardı. Tafsilat için bakınız: Köprülüzade Mehmet Fuat, Milli Edebiyatın ilk mübeşşirleri, 1928, s. 72.

[2] "Kağan aslan," ta'birine daha "Dede Korkut," hikâyelerinden başlayarak, xvii inci asır tarihî eserlerinde bile tesadüf olunur.

[3] İstanbul'da doğmuş olan bu şairin ismi Hasan'dır. Şiirlerinde Bahayî باہای mahlasını kullanır. Nücum ilminde mehâreti olduğundan müneccimbaşı olmuş idi. Tabiatî hezle ve hicve mâil olmağa o vâdide eserler yazmış ve asıl şöhretini bunlarla kazanmıştır. küfrî کفری lakabını alması da bundan dolayıdır. Yoksa, şiirlerinde san'at itibariyle bir kıymet yoktur. Vefatı 1071 dedir [Rıza tezkiresi, S. 19; — Safaî tezkiresi, باہای maddesinde, husûsî kütüphânemiz yazmaları arasında; Belig, بلیغ ذیل زبدۃ الاشعار, müellifin el yazısı ile yazılmış nushası Darülfunun kütüphânesinde; Şeyhi, ذیل الذیل شقایق, S. 740, Darülfunun yazmaları arasında].

(cri 1056) senesinde olacak vak'aları muhtevî hezlâmiz, mensur bir "Ahkâm-ı Külliye Risâlesi," vardır. Hususî kütüphanemizde mevcut olan bu risâlede tesadüf ettiğim şu fıkra, Kayıkçı Mustafa'ya âittir: "... ve dahi şuarâ tâifesinin erbab-ı devlet ve eshab-ı izz-ü rif'ate verdikleri kasâid-i selise ve tevârih-i nefise zımında sıla ve ihsan ümidi me'mul iken cevri firavan ile degnek ve kötek yemelerine, amma Kayıkçı Mustafa deyişlerine ve tekerlemelerine ziyade îtibar ve tevkir etmelerine...."[1]. bizim kılasik şairlerin halkşairlerimize karşı besledikleri tezyifkâr hislerin bir neticesi olan bu ifâde, iki noktânazardan dikkate şayandır :

1 — Kayıkçı Mustafa 1056 senesinden daha evvel şöhret kazanmış bir sazşairidir.

2 — O devrin muhtelif sazşairleri arasında da Kayıkçı Mustafa bâriz bir şahsiyettir.

İşte bu sûretle Küfri Bahâyî'nin ifâdesi de, yukarıda verilen mâ-lûmatı te'yit etmiş oluyor. Evliya Çelebi'nin Kayıkçı Mustafa'dan başka bir de Kayıkçılar Mustafası'ndan bahsetmesi, pek kuvvetle tahmin edilebilir ki bir tab' veya istinsah hatasından ileri gelmiştir. Şairimiz ekser eserlerinde kendisini sadece "Kul Mustafa," diye zikrettiği için, mecmualarda "Kayıkçı Mustafa," adına nâdiren tesadüf olunur. Yalnız *Pertsch'e* göre, Berlin umûmî kütüphanesi türkce yazmaları arasında bir mecmuâda "Kayıkçı Kara Mustafa," adına rast gelindiği gibi [S.312], Viyana kütüphanesindeki bir mecmuâda da "Kayıkçı Mustafa," ismi geçer [*Flügel'in* Viyana şark yazmaları Kataloğu, I, 709]. Mâmâfî yine aynı mecmuâda "Kul Mustafa," ismi de mezkûrdur. Aynı mecmuâda Kayıkçı Mustafa ile Kul Mustafa'nın ayrı ayrı zikredilmesi, bunların iki ayrı adam olduğuna delâlet etmez. Kezâlik yine Berlin türkçe yazmaları arasında bir mecmuâda sadece Mustafa adına mukayyet eserlerde vardır [S. 320, 323]. Acaba bu Mustafa bizim şairimizden ayrı bir şair midir? Bu da kat'i olarak söylenemez. Çünkü, tetkik ettiğimiz mecmualarda "Kul Mustafa," mahlaslı bâzı manzûmelerin üstün-

[1] Müneccimlerin her yeni sene girmeden evvel bu yolda zâyîçeler yapmaları usuldendi. Bilhassa müneccimbaşların, hükümdarlara takdim için böyle zâyîçe tertip etmeleri vazifeleri icâbindandı. Müneccimbaşı olan Küfri Bahâyî'nin de bu usûle riâyet etmesi pek tabiidir. Ancak, bahsettiğimiz "Ahkâm-ı külliye Risâlesi," o cins eserleri takliden hezil vâdisinde yazılmış — bir parça Lâmiî'nin, Niksârîzade'nin نفس الامر نامه leri tarzında — bir eserdir [Lamiî'nin risâlesi basılmamıştır; bir nushası husûsî kütüphanemizdedir. Niksârîzade'ninki Milli, Tettebbu'ler Mecmuası'nda neşrolunmuştur: N. 3, S. 571-576; Eski hayatı, telakkileri, âdetleri, hattâ kıyâfelleri anlamak hususunda bu eserlerin büyük ehemmiyeti vardır]. Küfri Bahâyî'den evvel, XV nci asr sonlarında ve ya XVI nci asr başlarında yaşayan şair Nasûhî نصوى nin de böyle hezlâmiz bir takvim yazdığını tezkir-i Suarâ müellifi Sehi söylüyor; ve hatta ondan küçük bir parça da naklediyor [Sehi tezkiresi, S. 100].

de sadece Mustafa yazıldığını çok defâ gördük . Kul Mustafa'nın yaşadığı zamana âit bâzı destanlarda yalnız " Mustafa , ismine tesadûf ettiğimiz de oldu. İşte bu itibarla biz " Kayıkçı Mustafa, kul Mustafa, Mustafa,, isimlerini taşıyan bu manzûmelerin aynı adama âit olduğunu tahmin ediyoruz. XVII nci asır zarfında bizim şairimizden başka "Kul-oğlu Mustafa efendi,, adlı meşhur bir tekye şairiyle [1], "Âşık Mustafa,, adlı diğer bir sazşairi daha mâlûmumuzdur [2] .XVIII inci asır Cezâyir türk sazşairleri arasında sadece "Mustafa,, adıyla şiirler yazan bir şairin mevcudiyetini biliyorsakda, bunun, burada neşrettiğimiz şiirlerle hiçbir alâkası yoktur [3] .

Kayıkçı Mustafa' nın, İkinci Osman'ın şehâdetinde alâkadâr olan Kayıkçı Mustafa olmadığı da pek tabîdir [4] .

II

Kul Mustafa'nın tarihî Türkü ve Destanları

Kitabımızın ikinci kısmında, Kul Mustafa'nın, Dördüncü Murat devrinde Bağdad'ın ilk muhâsarasında şehit olan "Genç Osman,, adlı bir kahraman hakkındaki destanından uzun uzun bahis vardır . Sair sazşairleri gibi, yaşadığı devrin hâdiselerine çok alâkadâr olarak onlar hakkında türküler, destanlar söylediği anlaşılan Kul Mustafa'nın elimizde tarihî mâhiyette birkaç eseri daha vardır ki, onları neşir ve tahlil ederek, hikâye edilen hâdiseler hakkıddâ olduğu kadar şairin hayatı hakkında da biraz daha mâlûmat elde edebileceğiz . Bunlardan birincisi Acem Şahına hitâben yazılmış olup tahminime göre Dördüncü Murad'ın

[1] Dördüncü Murat devri adamlarından olan Kuloğlu Mustafa efendi, Halvetiyye-i-Uşşakiyye tarıkına mensup şeyhlerden Gelibolu'lu Âlim Sinan efendi halifelerinden bir şairdir. „Masâbih-i-şerif" i türkceye nazmen tercüme etmiş, bir de Mevlut yazmıştır. (1045)de ikmal ederek "Divan-ı hümayun,, namını verdiği divanı da vardır [Bursalı Tahir, Osmanlı Müellifleri, C. I, S. 146] .

[2] Jean Deny , bu Mustafa'nın dört parça koşmasını neşretmiştir ; bu koşmalar, İspanyolların 1784 senesinde Cezâyir'e yaptıkları hücm hakkındadır [Chansons des Janissaires turcs d'Alger, Mèlanges René Basset, Paris , 1925, tirage a part , p. 114] . j. Deny bu mühim eserinde bu مطلق ن حسن tarafından yazılmış olan bir mecmuayı — eski ta'biriyle Cönk جوك — tetkik etmiştir [j. Deny'nin bu eseri hakkında bakınız : Köprülüzade M. Fuat , Turkiyat Mecmuası , C. 2, S. 512 - 518] .

[3] Çirrit hakkında uzun bir destanı ve sair bâzı manzûmeleri elimizde olan bu şair hakkında " xvii inci asır sazşairleri ,, ünvanı altında yine bu külliyyat içinde negredilecek eserimizde mâlûmat vardır.

[4] Katip Çelebi, Fezleke, C. 2, S. 53; Naimâ, yeni basma, C. 2, S. 315.

“Revan,, seferi münasebetiyle söylenmiştir. Elimizde bu manzûmenin birbirinden oldukça farklı iki şekli vardır ki, daha kolaylıkla mukayese için ikisini de yanyana neşrediyoruz [1] .

A	B
1	1
Vaktine hâzır ol ey Acem şâhı Magripden üstüne asker geliyor Yıkacaktır tacın ile tahtını Sultan Murat Han'dır kendi geliyor	Hazır ol vaktine ey Acem şâhı Magripden üstüne asker geliyor Dokuzbini atlı onbini yaya Köprüloğlu binmiş kendi geliyor
2	2
Sultan Murat Han'dır gelen kendidir Otuzbini zırlı kırkbin hindîdir (?) Kaçamazsın âhır vaktin şimdidir Kırk elli bin Ehl-i-tumar geliyor	Allah Allah didik vardık bertüden Koç yiğitler şikâr aldı surüden Cansız duvarları itüp yürüden Hacı Bektaş Veli binmiş geliyor
3	3
Ellibin de benim benim diyici Altmışbin de şirin cana kıyıcı Yetmişbin de siyah postal giyici Seksenbin'de Tatar Han'dan geliyor	Ellibini benim benim diyici Altmışbini tatlı cana kıyıcı Yetmişbini demir zırhlar giyici Seksenbini Tatar Han'dan geliyor
4	4
. [eksiktir] Sultan Murat yeryüzünün halifesi Sultan Hacı Bektaş anın velisi Yetmiş bin de Serdengeçti geliyor	Çıksın yücesine yarin gözeten Çevirmez yüzünü oklan kazadan Çekmiş Zülfikarın arşa uzadan Tanrının arslanı Ali geliyor
5	5
Kul Mustafa'm dir muhabbete doyulmaz Ceng içinde şirin cana kıyılmaz Gökdeki yıldızdan çoktur sayılmaz Hacı Bektaş köçekleri geliyor	Kul Mustafa'm eydür dillerde destan Yerinden oynadı ol Arabistan Kırkbin Cezâyer'den kırkbin Tunus'dan Seksenbin askerle Hünkâr geliyor

Bu iki şekilden birincisi yâni *A* rivâyeti, doğrudan doğruya Sultan Murad'ın İranlılara karşı hareketini gösteriyor; *B* rivayetinde ise, (N.1) de Köprülüoğlu'nun ve, (N.5)de Hünkâr'ın hareketi mevzu-ı bahisdir. Bu iki rivâyetin (N.1,3) Kıt'aları tatâbuk ettiği halde, diğer kıt'alar her ikisinde de farklıdır. Görülüyor ki her iki rivâyet de aynı müşterek esastan gelmedir. Yalnız *A* rivâyeti, Sultan Murad'ın hareketinden bahsettiği cehetle daha doğrudur. *B* rivayetinde Köprülüoğlu'nun ve Hünkâr'ın karıştırılması tamamiyle tahriftir. Yalnız, bu son rivâyetteki üç

[1] *B* şekli Konya'da çıkan Babalık gazetesinde M. Zeki bey tarafından neşredilmişse, onu, elimizdeki bir nusha ile karşılaştırarak yukarıki şekli vücuda getirdik.

kıt'a (N. 2, 4, 5,) daha düzgün ve insicamlı görünüyor [bu rivâyet önce M. Zeki bey tarafından Konya'da çıkan Babalık gazetesinde neşredilmiştir, 10 sefer 1348-1929 nushasında]. Bu *B* rivâyetinin, Karaca Oğlan'a isnat edilen ve Sadettin Nüzhet bey tarafından neşrolunan [Karaca Oğlan, Konya, 1927, S. 63] bir manzûmeye daha ziyade yaklaştığı görülmektedir: Çüngü onda Ahmet Paşa'nın Nemse Kırallı üzerine hareketinden bahsolutuyor ki, bu Ahmet Paşa'nın Köprülüzade Fazıl Ahmet Paşa olduğu muhakkaktır. Görülüyor ki *B* rivâyeti, *A* rivâyetiyle Karaca Oğlan'ın bu manzûmesinin-tarihî vak'alara tamâmen mugayir bir şekilde- birleşmesinden doğmuş bozuk ve muahhar bir şekildir [1].

[1] Sadettin Nüzhet beyin neşrettiği bu manzûmeyi buraya aynen naklediyorum. Kul Mustafa'nın manzûmesiyle mukayese idilince, şairimizin "Karaca Oğlan", üzerinde de müessir olduğu anlaşılmaktadır. Esasen Karaca Oğlan'ın XVII ncı asır sonlarında şöhret kazanmış bir sazşairi olduğunu vaktiyle izah etmiştim [Türkiyat Mecmuası. C.2, S.502—505]. Muahharen Sadettin Nüzhet bey de bu fikrime iştirak etmiştir [Halkbilgisi Mecmuası C. 1. S. 131]. İşte bu itibar ile, Karaca Oğlan üzerinde, kendisinden biraz evvel yetişen Kul Mustafa'nın böyle bir te'sir icra etmesi gayet tabiidir .

1

Hazır ol vaktine Nemse Kırallı
Yer götürmez asker ile geliyor
Patriklerin inmiş tahtdan diyorlar
Bir Halife kalmış o da geliyor

2

Yetmişbin var siyah postal giyecek
Seksenbin var Allah Allah diyecek
Doksanbin var tatlı cana kıyacak
Yüzbin de Tatar Han'dan geliyor

3

Gelen Ahmet Paşa'm kendidir kendi
Altmışbin dalkılıç kusûru hindi
Kaçma kâfir kaçma ölümün şimdi
Hacı Bektaş Veli kalkmış geliyor

4

Şevketlü efendim sultanı vezir
Altmışbin kılıçlı yanında hazır
Deryalar yüzünde boz atlı Hızır
Benli boza binmiş o da geliyor

5

Karaca Oğlan der ki burda durulmaz
Güleç yüze tatlı söze doyulmaz
Gökdeki yıldızdan çoktur sayılmaz
Yedi iklim dört göşeden geliyor

Kul Mustafa'ya âit ikinci bir destan da, Nazmi Toğrul beyin "Çorum tarihi ve coğrafyası," adlı eserinde neşredilmiştir [Çorum vilâyet matbaası, 1927, S. 52 -54] . Nâşirin, Corum millî kütüphanesinde mevcut yazma bir Füzûlî dîvanının boş sahifelerinde bulduğu bu destan, maalesef bir çok yanlışlıklarla doludur . Birçok mısra'larında vezin ve kafiye bozuktur. İsimler de birçok tahriflere uğramıştır . Çorum tarihine âit mühim tafsilatı ihtiva eden ve "kaside Kapusuz hakkında," serlevhası altında bulunan bu uzun destanı buraya aynen naklediyorum :

1

Yine zuhur eyledi askeri tuğyan
Erzurum vâltisi inhizam itti gitti (?)
Şevketlü Padışaha eyledi isyan
Asker-i İslama sui-kast itti gitti (?)

2

Zaptına âciz (dir) beğlerbeğiler
Sivas il(leri) ne ateş kodular
Ön idüp her yere kolcu saldılar
Uğradığı yerleri berbat itti gitti (?)

3

Binyediyüz diyu geldi haberi
Ötüz bölükbaşı yekpâre çeri
Amasya şehrine vurdu pençe (yi)
Nâle zârı ayyuka yitti gitti

4

Merzifon üzerine yeğîn vardılar
Âletlerin kurup cenge durdular
Hikmet-i ilâhî şehri bozdular
Koç yiğitler kırıldı kelleler gitti (?)

5

Biriküp Çorum'u almak kastına
Cümle meşveretler bunun üstüne
..... (Eksiktir)
Arabîlik (Arapgir?) eşkıyası imdat gitti (?)

6

İşidildi bu haber Çorum'da heman
Hacı köyü Gümüş eyliyor fegan
Döğenci çayırında oldular mihman
Çorum'a ilçiler hem geldi gitti

7

Yazmışlar Çorum'a virmeziz aman
Eğer er eğer uşak kırarız heman
Vururuz kılıcı aluruz meydan
Nânımız Üsküdüre devlete gitti

8

Çorumlular biriküp şer'a vardılar
Hükû-i ilâhiye boyun virdiler
Osmancık, İskilip medet didiler
Gelmedi cümlesi i'raz idüp gitti

9

Müslim Ağa bu işde oldu merdâne
Vücûdin sarf idüp girdi meydâne
Kapusuz askeri geldi ülvana
Çeng-i harp kal'ada çalındı gitti

10

Kuruoğlu Çorum'a verdi nızâmı
Git (?) âlât-ı harbi esbab-ı darbı
Ebvab-ı muharibde (?) Zal olsa dengi
Meydanda mertliği bilindi gitti

11

Alaybeği bayrağı oldu küşâde
Hazret-i Ömer gelüp irdi imdâde
Zaim zuamâ cünle hazır âmâde
Tekbir getirüp metrise girdiler gitti

12

Yeniçeri askeri serfiraz oldu
Gülbenk avaziyle metrisi aldı
Hacı Bektaş Veli imdada geldi
Kudret kılıçların uruldu gitti

13

Nakip efendi kaldırdı alemler
İmdad-ü iânet itti melekler
Ruh-ı Resule verdi selamlar (?)
Gülbenk sedâları çnladı gitti

14

Kethüdayeri Sipahî gayret erleri
Sancag-ı Resûlün cümle rehberi
Pir Şahin gayet hâlis askeri
Tuttular meydanı serteser gitti

15

Tamam olup tedarik meydan bezendi
Kapusuz (lar) geliş saflar düzendi
Koç yiğitler bunda namlar kazandı
Meydan-ı arasat kuruldu gitti

16

Çünkü harbelere uruldu tara (?)
Vuruldu Genç Osman sarıldı yere
Allah Allah sesi çıktı göklere
Her tarafda düşman bozuldu gitti

17

Genç Osman idi melunl'ar başı
Meydanlarda kaldı ol itin leşi
Her kişi öğrendi gördü döğüşü
Otuz kırk kadarı kırıldı gitti

18

Kapusuz askerin bozuk dinleri
Gayret-i Şeytanla verdiler seri
Götürdü canları Esfele şaki
Ruhları Siccine yıkıldı gitti

19

Çorum'da onsekiz gün cenge durdular
Başlarına gelmediğün gördüler
Kendiler de bildi ne bal buldular
Başları sernügün oldu da gitti

20

Binbaşı askerin aslında belli
Hergün serteser eyleridi cengi
Kapulu Kapusuz olamaz dengi
Koç yiğitler başında salındı gitti

21

Öldü ol günü Kurdoğlu Süleyman
Nerreşir divlere virmezdi aman
Kendüde kalmadı zerrece ısyân
Defterine Cennet yazıldı gitti

22

Seccâde-nişin şeri'at kutbu
Evlad-ı Resul sâbıkâ müftu
Müderris' efendiler ittiler cengi (cengü)
Cennet makamları yapıldı gitti

23

Pâdişahını sana eyleriz duâ
Emrini Çorumlu eyledi edâ
Ferman Pâdişahın diyu Müslim ağa
Namını haşredek söyletti gitti

24

Keremin olursa memleket senin
Rahmet pâdişahım izzetin şanın
Terk-i can eyledik yolunda senin
Feth-ü nusrat kapusu açıldı gitti

25

Çapan Oğulun'dan imdat gelmedi
Kör oldu çatladı sonu gelmedi
Emr-i pâdişahla amel itmedi
Hakkında kem sühan söylendi gitti

26

Umulur kendüden yigilik adı
Büyüdükce unutulup kalmamış dadi
İmdadı Çoruma nasip olmadı
Kem-ayarmış mihenge uruldu gitti

27

Kul Mustafa'm eydür koptu tarrâka
Adûlar askeri karıştı hâke
Ünu irdi Horasan'a İrâk'a
Çorum'un erliği söylendi gitti

Bu destanı neşreden Nazmî Toğrul bey, bunu, Erzurum vâlisi Abaza Paşa ısyânında Çorumlularla Abaza askeri arasında vuku'bulan bir mücadeleyle âit zannediyor .

Destanda Erzurum valisinden hiç bahsedilmemesi, mel'unlar başı olarak gösterilen ve öldüğü söylenen Genç Osman'la, Abaza ordusunda bulunduğu "Naîmâ", tarafından zikredilen [Naîmâ tarihi, C. 2, S. 302] "Genç Osman", ismi arasındaki müşâbehet, onu bu istidlâle sevk ediyor . Filhakıka Naîmâ'da Abaza ordusunun Çorum civarına geldiği ve ordu-daki Sipâhîlerle Celâlîler arasında cıvıd oyunları oynandığı, hatta Sipâhîlerin bu hususdaki mahâretlerini ve şecâatlerini gören atlı Sekbanların Sipâhîleri kendileriyle ahd-ü pimâna mecbur ettikleri yazılıdır [Aynı cilt, S. 305-306] . Fakat, bunu zikreden müverrih, "Çorum,, şehri hakkında "Celâlîler ocağı ve azgınlar yatağı,, ta'birini kullanmak suretiyle, orasının bir Celâlî merkezi olduğunu tasrih ettiği gibi, Çorum halkının Abaza askeriyle—destana göre onsekiz gün süren—uzun bir cidâl-

de bulunduklarını da asla zikretmez. İşte buna istinat ederek söyleyebiliriz ki, bu destan büsbütün başka bir hâdiseye âittir.

Destanda, Çoruma hücum eden âsîler hakkında “Kapusuz,” ta’biri kullanılması ve “Abaza,” isminin hiç zikredilmemesi de bunun Abaza isyanına âit olmadığını gösteriyor zannindeyiz. Kapusuzlar, evvelce bir Vezîrin yahut bir Beğlerbeğinin veyahut Mirlivânın maiyyetinde hizmet ederlerken, efendilerinin nefyi, katli gibi sebeblerle işsiz ve kapusuz kalan-Levend, لڤند, Sekban, سڤبان, Sarica, سارڤا gibi unvanlar altındaki askerlerdir ki, bir mahalle intisap edinceye kadar köy köy, kasaba kasaba dolaşarak gendilerini besletirler; yagmagerlikde, şekavette bulunurlar, hatta toplu oldukları vakit şehirlere hücum ve yagma ederlerdi. Eski Tımar usûlü bozularak Osmanlı imparatorluğu ordusunun en sağlam istinadgâhı olan tımarlı sipâhsinin kuvvetine hâlel geldikten sonra, beğlerbeyler ve sancak beğleri bu cins gayr-ı muntazam kuvvetler toplayup istihdam etmeğe mecbur olmuşlardı[1]. XVII, XVIII nci asırlarda müteaddit defalar bunlara karşı te’dibat yapıldığı mâlumdur [2]. Yukarıki destan, Çoruma karşı Kapusuzlar tarafından yapılan herhangi bir hücumu hikâyeye etmektedir. Destanın şairi olarak zikredilen Kul Mustafa, eger bizim bahsettiğimiz şair ise, bu vak’anın xvii nci asra âit olduğu anlaşılır.

Kul Mustafa’nın bâzı şiirlerinde sadece “Mustafa,” adını kullandığını bildiğimiz cihetle, Şah Abbas’ın Bagdadı zablı münasebetiyle söylenmiş olan “Mustafa,” namına mukayyet manzûmeyi şairimize isnat etmek pek yalnız değildir:

[1] Mustafa Paşa, Netayicülvukuatta bunlar hakkında şu izâhâtı veriyor: „bir de evâil-i devletde beylerbeyi ve mirlivâların mansıp ve iktidarlarına göre üçer beşeryüz kadar daire-i mahsûsaları halkı var idiysede, asıl kuvve-i askeriyyeleri muhavvel-i uhdeleri bulunan eyâlet ve elviyede olan zuamâ ve erbab-ı tımarın ictimaından hasıl oluriken, ahval-i askeriyye bahsinde irat olunacağı vechile, nizam ve kemmiyetine hâlel tarayan ettigine mebnî beylerbeyi ve mirlivâlar Levend ve Sekban namiyle ikişer ve üçer bin ve muvazaze-i devletten havf üzere olanları daha ziyade haşarât cem’ ve istihdam ve ahâlinin başına bela eder oldular. Bu sebeble yüzer ve ikişer yüzer Sekban ve Levendi cami’pek çok bölükbaşılar hâdis olup vüzerâ ve ümerâ hizmetlerinde imrar-ı vakit ederler ve kapusuz kaldıkları hengamda bir mahalle intisap edinceye kadar köyden köye dolaşup kendilerini ahâlîye beslettirirler idi ki vakten bevakt zuhur eden Celâlilerin menba’ ve menşei bunlardır [ikinci tab, C. 2, S. 92]. Bu son cümle hakkında bir kayd-ı ihtirâzî dermiyan etmek mecburiyetindeyiz. „Celâliler, hakkında yakında neşretmek ümidinde olduğumuz bir tetkikte bu hâdisenin muhtelif âmillerini ayrı ayrı izah edeceğiz.

[2] Bender seraskeri iken vefat eden Kel Ahmet Paşazade Hacı Ali Paşa, Anadolu vâlis olduğu zaman. Kapusuz eşkiyasının teftiş ve tenkiline me’mur idilmişti [Vasıf tarihi, C. 2, S. 54].

1

Pırliginde düşman sözüne uydun
Şah ne akıl ittin aldın Bagdadı
Ma'lum oldu kendi kendine kıydın
Şah ne akıl ittin aldın Bagdadı

2

Tuglar çıkup sancagımız çekilür
Bir od düştü cihan yanar yakılır
Yine ilin vilâyetin yıkılır
Şah ne akıl ittin aldın Bagdadı

3

Gazfler keskin tig alup eline
Dökerler kanını anın çölüne
Ser viririz İmamların yoluna
Şah ne akıl ittin aldın Bagdadı

4

Askerle doludur dag ile taşlar
Akar gözlerimden kan ile yaşlar
Âl-i Osman serdârı Tebriz'de kışlar
Şah ne akıl ittin aldın Bagdadı

5

Mustafa eydür gel itme inâdın
Nice kerre kendi kendin sinadın
Sultan Murat kırar kolun kanadın
Şah ne akıl ittin aldın Bagdadı

1032 (milâdi 1623) de vâkı' olan bu hâdise hakkında tarihî menba'lar da birçok tafsilât bulunduğu cehetle burada ayrıca izâhâta girişecek değiliz. [Naîmâ, yeni basma, C. 2, S. 282 ve müteâkıp. — Fezlike, Kâtip Çelebi, C. 2, S. 46. — Peçevî, C. 2, S. 391. — Nazmîzade, Gülşen-i Hulefâ, varak 72. — Tarih-i âlem — aray-ı Abbâsî, C. 3, S. 756. — Clément Huart, histoire de Bagdad, Paris, 1901, P. 58].

Kul Mustafa'nın yine sadece "Mustafa," adını kullanarak yazmış olduğu diğer bir manzûme de "ikinci Osman," ın (1031-1622) senesindeki şahâdeti münasebetiyle, onun ağzından söylemiş olduğu bir mersiyedir. Bu fecâatli ve çok kanlı hâdisenin o zaman halk arasında nasıl derin bir teessür uyandırdığı, muahharen katillerin nasıl tecziye edildiği ve katil hâdisesine iştirak eden Yeniçeri ortasının nasıl lagvolunduğu mâlumdur. "Kâtip Çelebi," ve ondan naklen "Naîmâ," bu hususta epeyce mâlûmat verdikleri gibi [Fezlike, C. 2, S. 19-23; Naîmâ, C. 2, S. 225—231], o devre âit sair memba'la da dahî buna âit tafsilâta tesadûf olunur. Bilhassa Yeniçeri

oçağına mensup „Nev‘î” adlı biri, yazmış olduğu bir risâlede bu mes‘ele hakkında uzun mâlûmat vermiştir ki, bu mühim metin, İkinci Osman ve Birinci Mustafa devirlerine âit sair bâzı İbrânî ve Arabî metinlerle birlikte M. A. Danon tarafından neşredilmiştir [Journale Asiatique, Tome. XIV, No. 2, 1919, S. 252-296]. Kâtip Çelebi’ de ve ondan naklen Naîmâ’ da münderiç olan kaili tasrih edilmemiş mersiye’nin de bu Nevî’ye âit olduğu, bu risâlede Nev‘î mahlesiyle kaydedilmiş olmasından anlaşılıyor. Eserini Birinci Mustafa zamanında yazdığı için onun bütün mecnunâne hareketlerini kerâmet şeklinde göstermek isteyen ve halkın İkinci Osman’dan müteneffir olduğunu söyleyerek bu cinâyeti kabûl olduğu kadar te‘vile çalışan bu Yeniçeri şairinin bile Osman’a mersiye söylemekten kendisini alamaması, bu fâciyanın uyandırdığı teessüre [Naîmâ, C. 2, S. 239] bir delil olabilir; Danon’un neşrettiği Arapça metinde, bu hâdise üzerine türkçe, acemce, arapça mersiye’ler söylendiği musarrah olduğu gibi, Arapça uzun bir mersiye de mevcuttur. Kul Mustafa’da bu umûmî teessüre iştirakten kendisini alamayarak şu mersiye’yi yazmıştır :

1

Sultan Osman eydur gam değil hele
Bu hak cânibinden ölüm değildir
Tutup ahret göcün girmişim yola
Bu işleri eden kulum değildir

2

Meyitimden yanar cahimin nârı
Hizmetimde durur yetmişbin hârî
Gündür her birinin yüzünün nûru
Bu sırrı bilmeyen âlim değildir

3

Gâziyim dünyada ittim savaşım
Âhr son deminde dökdüler yaşım
İmam Hasan Hüseyin’dürür yoldaşım
Şehit oldum bana zulüm değildir

4

Emr-ı hakla cinan bağında uçarım
Ahiret yakındır nice geçerim
Cana hayat verir dâim içerim
Kevserden gayrısı tohum değildir

5

Mustafa dir bana eden vezirdir
Hak bilür kim üstümüzde nazırdır
Fırdevs-i âlâda tahtım hazırdır
Mevlâ kulu gibi zâlim değildir

Kul Mustafa'nın bu mersiyesinde enevvel göze çarpan cihet, ifâde-deki ihtiyatkârlıktır. O da, tıpkı "Nev'î, gibi, bu cinâyeti imkân mertebesinde kapalı geçmeğe çalışıyor. Cânîler hakkında ne bir ta'riz ne bir telmih yapıyor. Yalnız son kıt'ada mübhem olarak zikredilen vezîrin, yaptığı cinâyete mükâfat olarak vezîr-i-a'zam olduktan biraz sonra, efkâr-ı umûmiyyeyi tatmin için azledilen "Davut Paşa,, olduğu anlaşıyor. Osman'ı katlettiği için Sipâhiler tarafından şiddetle muvâhaze edilen [Naîmâ, C. 2, S. 234] ve az zaman sonra sadâret mevkîini gaybeden, bütün halkın menfûru olan, hatta Yeniçerilerin büyük bir ekseriyyeti tarafından da cinâyeti menfur görülen [Naîmâ, C. 2, S. 235 ve 237] ve nihayet Sipâhîlerin ısrarı üzerine sair şerik-i cürümleriyle beraber katlolunan [aynî eser, aynı cilt, S. 247-252] bir adama karşı böyle bir ta'riz, tehlikeli bir şey değildi. "Kul Mustafa,, bu suretle, bu Cinâyetin mes'uliyetini doğrudan doğruya Davut Paşa'ya yükletiyor. Diğer taraftan, bu hâdisenin zâten mukadder olduğunu, Hotin seferine bizzat gitmek suretiyle "Gâzî,, lakabını kazanan pâdişahın böylece şahâdet rütbesini de ihraz ettiğini anlatıyor. Yeniçeri sazşairlerinden olan "Kul Mustafa,, için, bunu gayet tabîî görmeliyiz [1] .

İsmail Habib bey, Cezâyir sazşairlerinin eserlerini muhtevî bir mecmuadan naklen, ahîren, biri Mustafa diğeri Kul Mustafa isimlerini taşıyan iki manzûme neşretti [Memleket Mecmuası, sayı. 10, 1930]. Bu manzûmeler—kuvvetle tahmin ettiğimiz gibi—eğer bizim şairimize âit ise, onun, gençliğinde Cezâyir'de bulunduğu ve belki de Kayıkçı lakabını orada aldığına hükmedebiliriz. Aynen naklettiğimiz bu manzûmeler, lisan, üslup, rûh itibariyle, şairimizin diğer kahramanlık şiirlerinden farksızdır. Aynı meziyyetler ve kusurlar bunlarda da mevcuttur:

I

Burcumuz evliya serhat bekleriz
Pâdişahın doğru kulları bizde olur
Ter küheylan atlar biz de besleriz
Alaylar [bozuktur] bizde olur

..... Derimiz dönmez savaştan
Yüreğimiz pektir demirden taştan
Ne pervâmız vardır şol karabaştan
Âlemin Rustem-i zâhı bizde olur

[1] İkinci Osman'ın katli, Erzurum beylerbeyi Abaza Mehmet Paşa'nın ısyânını mütecp olmuş, ve Yeniçerilerle Sipâhiler, Levendler arasında eskidenberi mevcut rekabet ve münâfereti bir kat daha alevlemişti. "Naîmâ,, da bu hususta etraflı mâlûmat vardır. Danon'un neşrettiği metinler arasında „Abaza Paşa,, ağzından söylenmiş bir destan vardır ki, Osman'ın katilleri ve alel'umum Yeniçeriler hakkında çok şiddetli bir lisan kullanmaktadır. Kimin tarafından söylendiği mâlûm olmayan bu destanın, Abaza Paşa maiyyetindeki Sipâhi ve Levend sazşairlerinden biri tarafından yazıldığı anlaşıyor .

Biz açınca Resûlün sancağını
Şehit olan görür Cennet bağını
Çekelim Gâziler' gaza tığını
Mevlânın arslanı Ali bizde olur

Mustafa'nın belde keskin kılıcı
Şâhin gibi şıkarını alıcı
Aç kurt gibi alayları bölücü
Hâlâ şimdi gâzî beyler bizde olur

II

Kalktı yelken eyledi Murat Reis
Başa baş düşmana varırın dimiş
Vaktinize hazır olun gâziler
Ya ser verir ya ser alırsın dimiş

Biz şaşırttık ol düşmanın yolunu
Kimse bilmez gâzilerin halini
Hazır idin Kumnananın(?) birini
Alurun yedeğe sürürün dimiş

Türk parları eydur kurtarın bizi
Biz de didik Allah kurtarır sizi
Ölenimiz şehit öldüren gâzî
Gün bugünkü gündür uruverin dimiş

Kul Mustafa'm dâim söyler özünden
Gâziler de cenk eylemiş yolundan
Koyverin türkü bilek demirinden
Boyuna küffârı ururun dimiş

Bu manzûmelerden bilhassa ikincisi, Kul Mustafa'nın zamanını ta'yin husûsunda çok mühimdir: Çünkü onda Murat Reis'den, Ak Deniz'in bu meşhur türk korsanından bahsolunuyor. Kâtip Çelebi'nin verdiği mâlûmata göre birinci Ahmed'in Cezâyir'den getirtüp Mora sancağını verdiği bu büyük bahriyeli, [hicrî 1018] de 80 yaşını geçmiş olduğu halde vefat etmiştir [1]. Kul Mustafa, Murat Reis'in ismini zikrettiği manzûmesinde her ne kadar muayyen bir tarihî hâdiseyi tasrih etmiyorsa da, her halde bunun 1018 den evvel yazıldığı muhakkaktır. Kul Mustafa, belki de, gençliğinde Murat Reis'in matyyetinde bulunmuş, ve onun ölümünden sonra, o zaman âdet olduğu vechile, başka bir kapıya intisap ederek İstanbul'a gelmiştir.

Elimize geçen bütün bu tarihî destanlar gösteriyor ki, "Kul Mustafa, zamanının bütün büyük hâdiseleriyle alâkadar olmuş, Dördüncü

[1] *تحفة الكبار في سفار البحار*, İstanbul, 1329, s. 102.

Murat devrindeki müteaddit İran seferlerine de iştirak etmiş ve o münasebetle yine birçok şiirler tanzim eylemiştir. Neşrettiğimiz manzûmeler, san'at eseri olmak itibariyle, oldukça kuru ve basit tahkiyelerden ibârettir. Fakat, o zamanın büyük hâdiselerini aksettirmek itibariyle, bunların o devirde halk arasında oldukça geniş bir sâhada intişar ettiği kendiliğinden anlaşılıyor.

III

Kul Mustafa'nın San'atı ve te'siri

Bu tetkikimize zeylolarak Kul Mustafa'nın 32 parça manzûmesini neşrediyoruz. Bunlardan 9 tanesi Kul Mustafa, 23, tanesi de sadece Mustafa ismini taşımaktadır. Yukarıda "Kayıkçı Mustafa, Kul Mustafa, Mustafa," adlarının aynı şaire âit olduğunu izah etmiştik. Lisan ve üslup itibariyle de bu neşrettiğimiz manzûmeler arasında hiçbir fark yok gibidir. Bunlardan yalnız 3 numaralı manzûme "Semâi," diye kaydedilmiştir ki şekli de bunu gösteriyor. 7 ve 15 numaralı manzûmeler de $4+4=8$ heceli olduğundan onları da Semâi addetmek yalnız değildir. Diğerleri kâmilten onbir heceliyle yazılmıştır. Bunlardan yalnız 5 numaralı manzûme "Varsağı," olarak mukayyetir. Diğerleri "Türkü,"dür. Bunları da şekil itibariyle ikiye ayırabiliriz: Manzûmelerin en çoğu alel'âde Koşma tarzında yazılmıştır. Bir takımı da tam türkû tarzında yâni dördüncü misra' her kit'ada tekerrür etmek şartıyla teşkil olunmuştur [9, 11, 12, 15, 17, 19, 25, 26, 28, 29 numaralı manzûmelerde]. Bu, eski halk türkülerinden gelen bir an'anenin devâmı gibi telakki olunabilir ki, kılasik şairlerimizin arûz vezniyle yazdıkları — bestelenüp terennüm edilmeğe mahsus — murabba'larda da bu te'sir dâima kendini göstermiştir.

Kul Mustafa'nın şahsiyetini ve san'atini anlamak için, bu türküler ve koşmalar, tarihî vak'alara âit manzûmelerinden daha mühimdir. Onlarda daha ziyâde objektif olan ve vak'aları hikâye ile iktifa eden şair, bu lirik parçalarda kendi rûhunu, tahassüslerini daha çıplak olarak gösterir. Kul Mustafa xvii nci asırda yetişen sair Yeniçeri sazşairleri gibi, kendi aşklarını, hasretlerini terennüm etmiştir. Sevdigini ölünceye kadar sevmekten vaz geçmeyeceğini, aşk deryasına daldığını, dağlardan akan sellere, coşgun nehirlerle benzediğini, deliler gibi dağlara düştüğünü söyler. Onu ençok müteessir eden, sevgilisinin vefasızlığından ziyâde, rakiplerinin istihzâsıdır. Sevgilisinden bir selam almakla iktifa edecek kadar kanâatkâr olduğu halde, onu rakiplerle görünce tahammül ede-

mez; rakiplere merdce meydan okur. Bu, temamiyle bir Yeniçeri şairinin aşkıdır. Sevgilisinin mebzul kaşlarını, kirpiklerini "altıbölük sipâhîlerine," benzetmesi, yigittik hakkında manzûmeler yazması da bundan dolayıcıdır.

Kul Mustafa'nın lisanı, ekseriyetle çok sadedir. Fakat, xvii nci asırda sazşı'ri üzerinde kuvvetle te'sirini göstermeğe başlayan klasik edebiyat nüftuzu altında, onun da sebebsiz yere arabca ve acemce kelimeler kullanmak tasallüfünden kurtulmadığını görüyoruz. "Güzellik," yerine "hupluk," , "kıyâmet günü," yerine "ruz-i kıyâmet," , "gibi," yerine "veş," kullanılması gibi. Pek çok olmamakla beraber şairimizin arasına yabancı terkiplere de mevki' vermesi, işte bu tasallüfün, klasik şairlere benzemek hevesinin bir neticesidir: "Gül-i handan, nigâh-ı şefkat, hatır-ı mahzun, kemend-i zülf, şem'-i ruhsar, ... gibi .

Mâmâfî bu yabancı kelimeler ve terkipler, meselâ Gevherî'de, yâhut Âşık Ömer'de olduğu kadar çok değildir. Bunda zamanın te'siri olmakla beraber, şairimizin klasik edebiyata bu zikrettiğimiz büyük sazşairleri dercesinde vâkıf olmaması da, şüphesiz, bunda alâkadâr olmuştur. Bunu söylemekle beraber, bu mülâhazamızın yanlış tefsir edilmemesi lüzumunu da bihassa kaydetmek isteriz: Kul Mustafa, devrinin bütün sazşairleri gibi, klasik edebiyata büsbütün bigâne bir adam değildir. "İbrahim-Nemrud," , "Eyyup," , "Yusuf," kıssalarına, "Ferhat, Mecnun, Mansur, menkabelerine vâkıfdır. Arada sırada kendisinin tasavvuf esaslarına da bigâne olmadığını göstermek ister. Bir takım söfiyâne remizlerden bahseder. 20 numaralı manzûme buna bir delildir. Sadettin Nüzhet beyin bahsettiği bektaş şairi. "Kul Mustafa," [1]

[1] Sadettin Nüzhet bey Konya'da çıkan "Yeni Fikir," mecmuasındaki bir mekalesinde, bir bektaş derviş tarafından yazıldığı muhakkak olan şu iki kıta'yı zikrediyor :

1

Evel muradım Muhammet Ali'ye
Erenler ulusu gerçek veliye
Otman üstünde Kızıl Deli'ye
Sâlin bizi imamlara gidelim

2

Destur aldım Kul Mustafa dedemden
Emir geldi bana sır-ı hudâdan
Âşk öğrendim Mahremoğlu atamdan
Sâlin bizi imamlara gidelim

Birinci kıtadaki "Otman," , meşhur, Osman-Otmanbaba,, dırki, xvi nci asırda Rumeli'de çok büyük şöbret kazanmış bir dervîştir [Hasan Fehmi beyin, "Otman Baba vilâyetnâmesi," adlı mekalesine müracaat, Türk Yurdu, sayı 27, 1927]. Kızıl Deli, yine bektaşların mârifet vefâlerindenidir. Fakat, ikinci

acaba bizim şairimiz midir? Neşrettiğimiz eserlerde tasavvuf te'siri pek nâdir parçalarda göze çarpmakla beraber, bir Yeniçeri şairinin bektâşı nefesleri yazması büsbütün de uzak bir ihtimal değildir. Ancak, bu hususta müsbet veya menfi kat'î bir şey söylemeğe şimdilik imkân yoktur. Evvelce de izâh etmiş olduğumuz gibi, sazşairlerimiz üzerinde halk edebiyatının, tekye edebiyatının, kılasik edebiyatın te'sirleri dâima birbirine karışmış, ve sazşî'ri dediğimiz şiir tarzı, bu muhtelif cereyanlardan gelme muhtelif unsurların karışmasından hâsıl olmuştur. Şimdiye kadar arûz ile yazılmış eserlerine hiç rast gelmediğimiz [1] Kul Mustafa'nın eserlerinde, halk edebiyatı unsurlarının diğerlerinden daha kuvvetli olduğu söylenebilir.

Kul Mustafa'nın xvii nci asırda büyük bir şöhret kazanmış olduğunu, "Küfrî Bahayî,"nin ve "Evliya Çelebi,"nin ifâdeleri pek güzel gösteriyor; xviii nci asra âit mecmualarda da onun şiirlerine tesadûf edilmesi, eser-

kıt'a mes'eleyi biraz karıştırıyor: Acaba bu şiir Kul Mustafa adlı bir derviş tarafından yazılmıştır da „Mahremoğlu,, onun yol atası midir.? Yoksa, Kul Mustafa, Mahremoğlu'nun dedesi yâni şeyhi midir? Ve bu şi'ri de o mu yazmıştır? Her iki ihtimal de birdenbire reddedilemez [Yeni Fikir, numara 23, 1928; Bektâşı şairi Kul Mustafa hakkında Sadettin Nüzhet beyin „Bektâşı Şairleri,, adlı eserine bakınız: İstanbul, 1930]. Sadettin Nüzhet bey bu mekalesinde bizim şairimizle bu bektâşı şairinin aynı adam olduğu fikrini ileri sürmüştü, yukarıda söylediğimiz gibi, bu hususta kat'î bir şey söylenemez. Ancak, bunların iki ayrı adam olması ihtimâli, bize daha kuvvetli görünüyor. Yine bu mekalede, „Kul Mustafa,,ya âit bâzı manzûmelerin son kıt'aları da naklolunuyor ki, bizim elimize geçmeyen bu menzûmelerin şairimize âit olduğunu kuvvetle tahmin ediyorum. Bu kıt'aları buraya naklediyorum :

Kul Mustafa'm dir ki naklin edince
Gayet güzel ister cevri çekince
Tutup ak memeden biryol öpünce
Hindten bezirganım gelmiş gibi olur

Kul Mustafa dir ki sözlerim hakdır
Beni yaradanın keremi çoktur
Kardeşden kardeşe fâide yoktur
Can cana baş başa kim kime gönül

“Babalık, gazetesinde çıkan bir mekalede bu birinci kıt'anın „Karaca oğlan,,a, ikinci parçanın „Âbâdi,, ye isnat edildiğini gördüm [M. Zeki, Kuloğlu Mustafa, 10 sefer 1348]. Bu mekale muharriiri, „Kul Mustafa,, ile „Kuloğlu Mustafa,,yı birbirine karıştırmıştır.

[1] M. Zeki bey bu mekalesinde, „Kuloğlu Mustafa,, isimli bir şaire isnat edilen arûz ile yazılmış bir murabba'nın son parçasını neşretmiştir:

Ber murad oldum cihanda eyledim zevk-u safa
Hâtıra gelmez benim her çekdiğim cevri-ü cefa
Sen onu melek mi sandın hey Kuloğlu Mustafa
Dünyeyi rüşen kılan mehtâba düştü gönlümüz

Bu Kuloğlu Mustafa'nın yukarıda bahsettiğimiz Kuloğlu Mustafa efendi olamayacağı tabiidir.

lerinin sazşairleri arasında da uzun müddet yaşadığını isbat etmektedir. Onun, kendisinden sonra yetişen sazşairleri üzerinde ne gibi te'siri oldu? Bâzı küçük mukayeselerle bunu da izâha çalışalım: Neşrettiğimiz manzûmeler arasındaki 4 numaralı manzûme bâzı mecmualarda "Gevherî, namına mukuyyet olduğu gibi [Sadettin Nüzhet, Gevherî, S. 36], 10 numaralı manzûme de bendeki bir mecmuada—yine XVII nci asır sazşairlerinden—"Kâtibî, namına mukayyettir [1]. Acaba bu manzûmelerin asıl sâhibi kimdir? Bu hususta kat'î bir şey söylenemez. Yalnız, 4 numaralı manzûmenin esasen Mustafa'ya âit iken, sonradan,— bu asır sonlarında büyük şöhret kazanan—Gevherî'ye isnat edilmesi ihtimali daha kuvvetlidir. Gevherî'nin bâzı şiirlerini Kul Mustafa'ya nazîre olarak yazdığını da yaptığımız mukayeselerden anlarız: Meselâ Gevherî'nin "tez gel, redifli bir manzûmesi [Köprülüzade M. Fuat, Gevherî, N. 41] Kul Mustafa'nın 12 numaralı manzûmesine bir nazîredir. Bu nazîrede yalnız ikinci kıta'ya büyük bir müşâbehet gösteriyor. Yine Gevherî'nin "böylölür, redifli bir manzûmesi [aynı eser, N. 74] Kul Mustafa'nın 21 numaralı manzûmesine nazîredir. Dimek oluyorki Gevherî üzerinde Kul Mustafa'nın da epeyce bir te'siri olmuştur. Şairimizin 14 numaralı manzûmesiyle Kuloğlu'nun yine aynı redifli manzûmesi arasında da büyük bir benzeyiş vardır [2]. " Kuloğlu, bizim şairimizle muasır olduğu gibi, aralarında rekabet de olduğunu yukarıda söylemiştik. Bundan dolayı, bu iki şairden hangisinin diğerini tanzir ettiği kat'î surette söylenemez. Kuloğlu'nun manzûmesinde kafiyelerin muntazam olmasına rağmen, Kul Mustafa'nın kafiyesiz şi'ri daha canlı ve kuvvetlidir. İşte bütün bu izâhât, şairimizin XVII nci asrın ilk nısfında haklı bir şöhret kazandığını göstermeğe kâftir.

IV

Netîce

Bütün bu tahlillerden sonra, Kul Mustafa'nın hayatı ve sazşairleri arasındaki mevkî ve şöhreti hakkında küçük bir hulâsa yapmağa imkân vardır: Yeniçeri şaşairlerinden olan "Kayıkçı Kul Mustafa", 1018

[1] Bu mârûf sazşairi hakkında yine bu külliyyat arasında neşredebileceğimiz „XVII nci asır sazşairleri,“ adlı eserimizde mâlûmat vardır. Orada „Kâtibî,“nin eserlerini de neşredebileceğiz.

[2] Kuloğlu hakkında „Hayat,“ mecmuasında neşrettiğimiz mekaleye bakınız: 1929, N.132. Bu hususda daha mufassal mâlûmat, şairin şiirleriyle birlikte yukarıda zikrettiğimiz eserde bulunacaktır.

senesinden evvel şiir söylemeğe başlamış, İran seferlerine iştirak etmiş, ve 1056 senesinden sonra vefat etmiştir. “Şam,” ve “Halep,” e gittiği bir manzûmesinden istidlâl edilebildiği gibi (N. 25), diğer bir manzûmesinde de (N.29)Çukur Ova’ dan bahsetmesi Adana taraflarında bulunduğuna bir delildir. Namlarına birer manzûme yazdığı Halil (N.11) ve Ali (N. 26.) adlı iki sevgilisi olduğu anlaşıyor. Dördüncü Murat hakkındaki manzûmesinde Kuloğlu’nun muhanneslik etmesinden bahsetmesi, aralarındaki rekabet ve husûmeti anlatmaktadır. Acaba bu rekabetin ne gibi sebepleri vardır ? Kuloğlu hakkında neşredeceğimiz tetkikte bunu imkân mertebesinde izâha çalışacağız.

Şöhreti Evliya Çelebi zamanında henüz kuvvetle devam eden ve Gevherî gibi büyük bir sazşairi üzerinde de müessir olan Kul Mustafa, sazşî’ri tarihinde unutulmayacak bir sîmâdır : San’atinin teknik cihe- tlerine lâyikiyle vâkıf olmayan yahut buna ehemmiyet vermeyen bu şair, kendisinden evvel gelen sazşairlerinin te’sîri altında kalmakla beraber, bilhassa halk edebiyatı unsurlarından istifâde etmiş, ilhamına serbest bir mecra vermiştir. Lisanındaki sadelik, üslûbundaki tabîlik bundan dolayıdır. Şiirlerini saziyle terennüm ettiğini söyleyerek Evliya Çelebi’nin ifâdesini te’yit eden Kul Mustafa’yı, XVII inci asır Yeniçeri âşıklarının mükemmel bir numûnesi olarak gösterebiliriz. Eserlerinin o devir halkının umûmî temâyüllerine, zevkine uygun gelmesi, ona, “Kuloğlu,” ve “Kâtibî,” gibi—san’at itibarıyla şüphesiz kendisinden çok yüksek— şair- lerin yanında bir mevki’ vermiş, şiirleri, asırlarca, Yeniçeri ortalarında, Levend kahvelerinde lezzetle çalınup dinlenmiştir.

GENC OSMAN HİKÂYESİ

I

Genc Osman hikâyesi

I

Adana Türkmenlerinin bir halk hikâyesi: Genc Osman

Adana Türkmenleri arasındaki halk hikâyelerini toplayarak Tarsus gazetesinde ve sair bazı mecmualarda neşreden [1] Ali Rıza bey "Tarsus,, gazetesinin 19 Şubat 1923-1339 tarihli nushasında "Genc Osman,, sernâmeli bir halk hikâyesi neşretmişti. Ali Rıza bey'in Karayigitli karyesinde Mustafa Çavuş'tan naklettiği bu hikâye, hikâyecinin ağzından çıktığı gibi zabtedilmiyerek, nâşir tarafından maal'esef değiştirildiği cihetle, biz de burada hikâyeyi meâlen naklederek yalnız aradaki manzum parçaların aynen neşriyle iktifa edeceğiz. Hikâye şudur:

Dördüncü Murat, Hafız Paşa'nın adem-i- muvaffakiyeti üzerine Bağdad'a sefer ettiği zaman, Islâhiye civarında bir menzilde misafir olur. O gece civardaki "Karabuclu,, [2] karyesinde Genc Osman adlı bir delikanlı odruya alınacak olursa gâlib geleceğini rüyasında görür. Fakir bir dul kadının oğlu olan Genc Osman, kahramanlığı ile o taraflarda şöhret kazanmıştı. Pâdişahın emri üzerine büyük bir memnuniyetle orduya iltihak eder. Ordu Bağdad'a varır. Harp başlar. Birkaç gün devam eden harbin muvaffakiyetle neticelenmemesi Pâdişahın canını sıkır. Ordunun hâlini anlamak için tebdil-i kıyafetle asker arasına karışır. Ordu gâmi dolaşır. Nihâyet Genc Osman'ın çadırına gelir. Ve ona sorar :

[1] 1923 de Tarsus gazetesinde çıkan bu türkmen hikâyelerinden benim görebildiklerim şunlardır: İlbeğli Oğlu, Yiğen Mehmet Paşa, Oguz Pehlivan, Mâil Beğ, Han Mahmut. Ali Rıza bey, İlbeğli-Oğlu hikâyesini muahharen Adana Maarif Mecmuası ile onun yerine çıkan Memleket Mecmuasında " Ahmet beğın bozlağı,, namı altında tekrar neşretmiştir [Maarif Mecmuası, 1928, sayı 4-10, Memleket Mecmuası, 1-2]. Yine bu son mecmuada " Oguzun gamlı oğlu Ay Han,, [sayı. 3-4] ve "Oguzun torunu Beğbögrek,, [sayı. 5] rivâyetlerini de neşretmiştir. Sair vilâyet mecmua ve gazetelerini İstanbulda muntazam surette ta'kip kabil olmadığından bu türkmen rivâyetleri hakkında daha başka neşriyat yapıp yapılmadığını bilmiyorum.

[2] Dahiliyye Vekâletinin neşretmiş olduğu "Köy adları,,nda Islahiye kazasına tabi köylü arasında bu ismi bulamadım.

— Şu Bagdat ne zaman zabtedilecekde biz de kurtulacağız ?

Genc Osman hiç tanımadığı bu adama şu cevabı verir:

— Hey gidi hey .. asker aç, hayvanlar aç ve susuz oldukça Bagdat zabtedilmeyiz .

Pâdişah, elinde taşımakta olduğu bir abdest ibriğine “akşamki işini yarına bırakma,, darbimeselini yazarak savuşup gider . Derhal askerlere ve hayvanlara çifte tayın verilmesini emreder . Çifte tayın alan asker sevinç içinde iken, Genc Osman’da çadırın kenarında eline sazını alarak okumağa başlar :

Dul analar garip garip
Dua eder garip garip
Nerde kaldı güzel Halep
Sevin Çeri ölümüz var

Duydu işte koç yiğitler
Merâkından atlar kışner
Sabah titrer taşlı burçlar
Sevin Çeri ölümüz var

Yiğitlere kara günler
Düğün gelir gurbet iller
Şat içinde yüzer tenler
Sevin Çeri ölümüz var

Genç Osman atıldı öne
Tutuldu güneşler gine
Kalmasun Bagdat illere
Yürün Çeri ölümüz var

İbriğin üzerindeki yazının, tebdil-i- kıyafetle dolaşan Pâdişah tarafından yazıldığını anlayan Genc Osman, oradaki “Bu günkü işini yarına bırakma,, ihtârının kendisine âit olduğunu zanneder, ve kendisiyle hemhal olan yiğitleri toplayarak taarruz eder . Sabaha karşı Bagdat kalesinin etrafındaki hendeği geçerek, kellesini koltuğuna alır, Bagdat kapısını kırar, içeri girer . Ordunun Allah-ekber sedâları ufukları inletir . Genc Osman Demir Kapının önünde şehit olur . “Dadanoğlu,, burada büyük kahramanın rûhuna ithâfen şöyle bir mersiye okur :

Yürüdü yiğitler Demir Kapı’ya
Atlar gemi aldı yılmaz aزیا
Bütün şahin ağalar gelün Gâziye
Genc Osman düşerken gök yıldız ağlar

Anası ağladı Kara Buclu'da
Kara toprağın nasibi burada
Bulunmaz böyle'er her otağluda
Genc Osman düşerken gök yıldız ağlar

Bagdadı kurtaran koç yiğit oğlan
Şat'ları susduran öğütlü Osman
Uyan hey Murad'ım uykudan uyan
Genc Osman düşerken gök yıldız ağlar

Dadanoğlu nit'in gök atlı eri
Bulunmaz dünyada böyle bir çeri
.....
.....

Sazını bıraktığı zaman, melekler Genç Osman'ı göke
çekerlerken, Ordu Bagdadı istirdat eder .

İtşe Ali Rıza beyin neşrettiği Türkmen hikâyesi budur . Nâşirin o mekaledede verdiği izâhâta göre, "Genc Osman,, , Osmaniye livâsının Islâhiye kazasına tabi' "Kara Buçlu,, namındaki on evli bir köyde dünyaya gelmiştir . Bu köy, Islâhiye'nin şarkı şimalisinde, kaza merkezine üç saatlik mesâfede bir türkmen köyü imiş . Bu hikâyedeki şiirleri de "Dadanöğlu,, isminde bir şair Genc Osman ağzından söylemiş .

Görülüyorki, bu hikâye, tarihî bir esasa istinat etmekte,yâni, Dördüncü Murad'ın Bagdat sefer'ine âit bulunmaktadır . "Dadanoğlu,,—yahut bu şair hakkında tedkikatta bulunan Ahmet Şükrü beyin iddiasına göre—"Dadaloğlu,, ise, Kozanoğlu'na tabi' aşiretlerden birine mensup bir şairdir ; ve XIX ncü asır adamlarındandır [1] . Öyle anlaşılıyor ki Türkmenler arasında eskidenberi yaşayan bu "Genc Osman,, hikâyesini, kendisi bir takım şiirlerle süslemiş, ve bunlar Türkmenler arasında yayılmıştır .

Fakat , acaba bu hikâyesinin menşei nedir ? Anadolu'nun başka taraflarında da "Genc Osman,, hikâyesi mevcut mudur ? İşte bu Türkmen halk hikâyesinin menşei ve nasıl teşekkül ettiğini anlamak için iptida bu noktayı araştırmak lâzımdır .

1) XIX ncü asırda Türkmenler arasında büyük bir şöhet kazanan bu halkşairi Kozanlıdır . Cevdet Paşa'nın Ma'rûzâsında [Tarih Encümeni Mecmuası: S. N. 87-93]icraâtını hikâye ettiği Fırka-i Islahiyyenin Kozan ve havâlisinden doğduğu Kozan'ın Uzun Yayla'sındaki Afşar aşiretlerinden birine mensuptur . Oradan kâh olarak Sivas'ın Aziziye kazasında Sindel köyüne aşireti halkıyla beraber iskân edilmiştir . Şiirleri Halkbilgisi Derneği tarafından neşredilecektir (tafsilat için: Halkbilgisi Mecmuası, sayı. I, S. 1, 1909) ; bu iskân meselesinin göçebe türk aşiretleri üzerinde ne fena te'sir ettiğini ve onların şairlerinin bu hususdaki feryatlarını görmek için bakınız [Besim Atalay, Maraş Tarihi, 1340, S. 101] .

II

Anadolu'da "Genc Osman,, hikâyesi :
Çankırı, Karaman, Mudurnu, Konya rivâyetleri

Genc Osman hikâyesinin yalnız Türkmenler arasında değil, Anadolu'nun başka sâhalarında da mevcut olduğunu, ibtida, Ahmet Tal'at beyin verdiği şu mâlûmattan öğreniyoruz: „Dördüncü Murat zamanında Bagdat seferine iştirak eden "Genc Osman,, adlı bir kahramanın şecâatini mu-savvir bir türkû vardır ki, hususî beste ile okunur. Ve beste Çankırı'da bir nevi' Zeybek oyunu makamında raks havasıdır. Güftesinden bâzı parçalar :

ÇANKIRI RİVÂYETİ

1

İbtida Bagdada sefer olanda
Atladı hendeği heçti Genc Osman
Vuruldu bayrakdar kapı sancağı
Eliyle bedene dikti Genc Osman

2

Kır Atının hazır edin ikisin
Kahreyleyim düşmanların hepsin
Sabah namazında Bagdat kapısın
Allah Allah dedi açtı Genc Osman

3

Sabahleyin Bagdat kapısın açtı
İşiden düşmanın tedbiri şaştı
Kelle koltnğunda üç gün savaştı
Hem şehit hem gâzi oldu Genç Osman

4

Sultan Murat der ki gelsin göreyim
Nasıl kahramanmış ben de bileyim
Vezirlik isterse üç tug vereyim
Vezirler mânendi oldu Genc Osman

Tal'at beyin verdiği bu tafsîlât, "Genc Osman,, hikâyesinin Çankırı havâlisindeki ehemmiyetini anlatmaya kâfidir [1]. Karaman belediye tabîbi Azmi bey, vaktiyle bana Karaman havâlisinde halk arasında sazla söylenen türkû ve destanlardan bâzı nümûneler gönderdiği esnâda, bu

[1] Ahmet Tal'at, Halkşirlerinin Şekil ve Nev'i, 1928,Ş. 123-124 .

“Genc Osman „ destanını da göndermişti. Tal’at beyin neşrettiğinden biraz daha fazla yâni yedi kıt’adan ibâret olan bu manzûmenin 2, 6, 7 nci kıt’aları , Tal’at beyin neşrindeki 3, 2, 4 ncü kıt’alara tekabül etmektedir. Ağızlarda söylene söylene bu kıt’alar arasında bazı farklar vücûde gelmiş olmakla beraber, hepsinin aynı asıldan geldiği, yâni “Genc Osman „ hakkındaki eski bir destanın bakiyyeleri olduğu edrhal anlaşılıyor :

KARAHAN RIVÂYETİ

1

Genc Osman der ki binin atlara
Kılıç sallayalım kâfir itlere
Mevlam kuvvet versin koç yiğitlere
Koç gibi meydanda dönen Genc Osman

2

Bagdad’ın kapusun Genc Osman açtı
Gören kâfirlerin tedbiri şaştı
Kelle koltuğunda üç gün savaştı
Şehitlere serdar oldu Genc Osman

3

Bagdad’ın içinde durulmaz yastan
Her ana doğurmaz böyle bir arslanı
Sağından vuruldun soluna yaslan
Yigitlere serdar olan Genc Osman

4

Osman’ın atı ds kötûden kötû
Kâfirin kılıcı zehirden katı
Getirin tavladan Devriş Kır Atı
Zahmaları al kanlara boyansun (?)

5

Askerin bir ucu yürüdü Van’dan
Kılıcın kabzası görünmez kandan
Bagdad’ın içinde tozdan dumandan
Toz duman içinde kalan Genc Osman

6

Alverin silahların katısın
Fevtedeyim kâfirlerin hepsin
Bir cumâ vaktinde kale kapusun
Allah Allah deyüp geçti Genc Osman

7

Sultan Murat der ki Osman göreyim
Nasıl yiğit imiş ben de bileyim
Vezirlik isterse üç tug vireyim
Vezirliğe şâyestedir Genc Osman

Ağızlarda dolaşa dolaşa birçok tahriflere uğrayan — meselâ dördüncü kıt'anın son mısraındaki yanlışlık pek sarihdir — bu destan, bize Genc Osman hikâyesinin Karaman taraflarında da halk arasında mârûf olduğunu gösteriyor.

Genc Osman türküsünün Konya'dada pek meşhûr olduğunu, Konservatuvar tarafından neşredilen "Anadolu halk türküleri," külliyyatından anlıyoruz. Bestesinin eşikliği ve güzelliği musiki mutahaasisları tarafından da bilhassa tesbit edilen bu türkünün [1] mezkûr külliyyatta neşredilen güftesi şudur :

KONYA RIVÂYESİ (B)

1

Osman'ım dırki de çekin kır Atım
Piyâde askeri sipere yatın
Durmayın evlatlar Bagdadı tutun
Bagdatta yalnız kaldı Genc Osman

2

Askerin bir ucu göründü Van'dan
Kılıcın kabzası görünmez kandan
Bagdad'ın içinde tozdan dumandan
Toz duman içinde kaldı Genc Osman

3

Bagdad'ın içine evvel girilmez aslâ (?)
Her ana doğuramaz böyle bir arslan
Bagdad'ın içinde tozdan dumandan
Toz duman içinde kaldı Genc Osman

Bu güftenin, Çankırı, ve Karaman rivâyetlerine nazaran hem eksik,

[1] Şimdi "Genc Osman," türküsüne geliyoruz ki bu da hal-türkülerinin en güzellerinden biridir. Bundan daha müessir, daha feci' bir nagme tasavvur olunamaz; çünkü, bu türkü, muhârebe-de kahramanca ölen oğlu için ağlayan annenin canhıraş feryadıdır. Nagmesi yürekler parçalayan bu türkü, nagmesindeki şiddetli ifade ile de hayret-efzâdır. Biraz tahlil edelim : Birinci hat bir medhaldir ki fevkalâde acıklıdır. Küçültülmüş tiyers (sidiyez-re) hissini veren notalar gayet bâriz olarak müteâkiben husûle gelecek elemi derhal bize şiddetle duyuruyor. Bundan sonra büyük bir ızdırap nevhâsı (mî, fa, sol, notası uzun sürer, ve sazda onu ta'kip eden usuldeki musiki hareketi buna refâkat eder) sonra güyâ o ızdırap nevhâsı "Osmanım derki çekin kır atım" sözlerinde devam ediyormuş gibi sol notasının tekrariyle bu teganniye başlanır. Cümle bitince nagme kesilir, ve o zaman saz iki mezûrde tekerrür eden bir yakıcı elem motifiiyle devam eder . Sonra nagme yine aynı sol notasıyla, aynı feryat ile tekrar başlar, ve bu ses nihâyet medhaldeki motifin avdetinden husûle gelen ses içinde kaybolur. Bu türkünün bizde hâsıl ettiği teessürü şöyle hülâsa edebiliriz : Büyük bir elem feryadı ki, kendine refâkat ve müheyyiş teessürünü tezyin eden musiki âletinin sesleriyle zaman zaman inkita' eder [Cemal Reşit, Anadolu türküleri, 4 neu defter mukaddimesinde] .

hem de bozuk olduğu derhal göze çarpıyor. Meselâ birinci kıt'adaki "piyade askeri," ta'biri temamiyle yeni bir ta'birdir; üçüncü kıt'anın ka-fiyeleri de bozuktur; ikinci ve üçüncü kıt'aların son iki mısra'ları bir-birinin aynıdır. Bu Konya türküsünün daha mufassal, yâni beş kıt'alık bir şeklini Mahmut Ragıp beyin "Anadolu türküleri ve musiki istikba-limiz, 1928 „ adlı kitabında buluyoruz. Konya rivâyetinin bu mufassal şekli, Karaman rivâyeti ile daha büyük bir müşâbehet gösteriyor. Bilhassa (1,3,4,5) numaralı kıt'alar, Karaman rivâyetinin (5,2,7,3) numaralı kıt'alariyle hemen hemen tetâbuk etmektedir :

KONYA RIVÂYETİ (B)

1

Askerin bir ucu göründü Van'dan,
Kılıcın kabzası görünmez kandan,
Bagdad'ın içinde tozdan dumandan,
Toz duman içinde kaldı Genc Osman

2

Osman'ım der ki çekin Kır Atım,
Piyade askeri sipere yatın
Durmayın evlatlar, Bagdad'ı tutun
Bagdat'ta yalnız kaldı Genc Osman

3

Kalenin kapusun Genc Osman açtı
Görenlerin tebdilî [tedbiri] şaştı (!!..)
Kelle koltuğunda üç gün dolaştı
Yiğitliğe şâyestedir Genc Ocsman

4

Sultan Murat der ki gelsin göreyim
Nasıl yiğit imiş ben de bileyim
Vezirlik isterse üç tug vireyim
Vezirliğe şâyestedir Genc Osman

5

Bagdad'ın içine girilmez aslâ (yastan?)
Her ana doğurmaz böyle bir arslan
Bagdad'ın içinde tozdan dumandan
Toz duman içinde kaldı Genc Osman

Konya'da, şüphesiz bu türkünün bir nevi' izâhı mâhiyyetinde olarak, bir de hikâye teşekkül etmiş olduğunu yine Mahmut Ragıp beyin kita-bından öğreniyoruz:

“Konyada ele geçen en eski tip havalardan biri, kahraman
 “Genc Osman’ın menkabelerini terennüm eden türküdür: Rivâ-
 “yete göre, Sultan Murat zamanında, bir kimsenin askere alın-
 “bilmesi için bıyığında tarak durması şarttı. Netekim bu gün de
 “Anadolu’nun bâzı yerlerinde, bir gencin bir cem’iyete girebil-
 “mesi için bıyığında tarak durması şartına riâyet olunur. İşte,
 “fevkalâde cengâver bir rûha mâlik olmasına rağmen, bıyığının
 “henüz tarak tutmaması, Osman ismindeki genci öldürüyordu.
 “Asker olmak aşkını yenemeyeceğini anlayınca, çâre aramağa
 “başladı, ve nihâyet buldu: Tarağı üst dudağına saplamak !
 “Dediğini yaptı da.. Osman’ın bu zekâsını ve soğuk kanlılığını
 “gören ordu âmiri, derhal askere alınmasını emretti ... Osm-
 “an’ın kahramanlıkları birbirini ta’kip etti. “Genc Osman”
 “adı, askerin ve memleketin dilinde şehâmetin timsâli oldu.
 “Nihâyet Bagdat seferinde, düşmanlarını kılıcı ile sürerken
 “şehit düştü”.

Belki Çankırı ve Karaman’da da bu hikâye aynen yahut bâzı ufak
 değişikliklerle mevcuttur.

Genc Osman hikâyesinin bir de “Mudurnu,” da söylenen şekli var-
 dır ki, o, “Çankırı,” rivâyetinden ziyâde “Karaman,” rivâyetine daha
 yakındır. “Mudurnu,” da Genc Osman türküsü diye ma’ruf olan bu tür-
 küyü Mudurnulular “Ankara türküsü,” olarak gösterirler. Talebemden
 Pertev beyin Mudurnu’da kaydetmiş olduğu bu rivâyeti de aynen
 neşrediyorum :

MUDURNU RİVÂYETİ

1

Genc Osman’ın atı kötünden kötü
 Düşmanın kılıcı zehirden katı
 Çekiverin boş tavladan Kır Atı
 Özensi al kanlara boyansun (?)

2

Bagdad’ın içine girilmez yasadın
 Her ana doğurmaz böyle bir arslan
 Kelle koltuğunda geliyor Osman
 Yiğitlerin serçemesi Genc Osman

3

Sultan Murat der ki gelsün göreyim
Nasıl bir arslanmış ben de bileyim
Vezirlik isterse üç tug vereyim
Vezirliğe şâyestedir Genc Osman

4

Askerin bir ucu göründü Van'dan
Kılıcın kabzası görünmez kandan
Bagdad'ın içinde tozdan durmandan
Toz duman içinde kaldı Genc Osman

5

Askerin bir ucu Bagdat'tan aştı
Nice bin küffârın tedbiri şaştı
Kelle koltuğunda beş gün dolaştı
Allah Allah deyüp geçti Genc Osman

6

Genc Osman oturmuş binek taşına
Bagdat poşusunu sarmış başına
Henüz girmiş onüç ondört yaşına
Yan anam yan bana derler Genc Osman

Bu rivâyeti “Karaman,” rivâyetiyle mukayese edince (1, 2, 3, 4) numaralı kıt’aların “Karaman,” rivâyetindeki (2, 3, 7, 5) numaralı kıt’alarla tetâbuk ettiğini görüyoruz. “Çankırı,” rivâyetinin yalnız (3,4) numaralı kıt’aları bu rivâyetin (5,3) numaralı kıt’alarıyla tetâbuk ediyor. “Mudurnu,” rivâyetinin bu naklettığımız şeklinde ilk kıt’adaki son mısram yanlış olduğu, ve kıt’aların tertipsiz ve tahkiyeye muhâlif bir sûrette sıralandığı birdenbire göze çarpmaktadır. “Türkmen,” rivâyetiyle “Çankırı,” “Karaman,” “Konya,” ve “Mudurnu” rivâyetlerini birbiriyle mukayese edince, hepsinin de aynı esastan geldiğini, yalnız “Çankırı,” “Karaman,” “Konya,” ve “Mudurnu,” rivâyetlerinde, asıl hikâyenin doğmasına sebebiyet veren destan parçalarının yaşadığı halde, Türkmenler arasında eski destanın tamamen gaybolup yalnız onun hikâyesi kaldığını ve “Dadaloğlu,” gipi Türkmen şairlerinin de bu rivâyet etrafında birtakım şiirler yazup onu zenginleştirdiklerini görüyoruz. Anadolu halk edebiyatı, ve bilhassa halk hikâyeleri hakkındaki mahallî tetkikat henüz pek yeni başladığı için, bu gün memleketimizin başka sâhalarında da bu “Genc Osman,” hikâyesinin mâlum olup olmadığını bilmiyoruz. Müstakbel tetkikat belki bu hususta bize yeni malzeme verecektir. Yalnız, bu rivâyetin, en ziyade alâkadar olduğu Bagdat’ta, halk arasında son zamanlara kadar yaşayan şeklini de buraya kaydedelim.

III

Bagdat'ta "Genc Osman,, hikâyesi

Doğrudan doğruya Bağdat'la alâkadar olan "Genc Osman,, rivâyetinin,¹ hâlâ Bagdat halkı arasında yaşadığını, ve hatta onun namına Bagdat'ta bir türbe mevcut olup, sünnî halkın orayı ziyaret ettiklerini, adaklar adadıklarını ve her cuma gecesi mumlar yakdıklarını «كاظم الله جلي» efendi tarafından neşredilen bir mekale bize anlatıyor [Logat al-Arab, III de münderiç "Tub-ı Abû Hazzâme,, adlı mekale]. Buna göre, "Genc Osman,, şehit düştüğü yere defnédilmiştir. Bu yer, kükûmet sarayı kapısının yakınında ve onun dokuz metro şimali garbisindedir. Üstünde kubbesi olan bu türbenin ortasında Genc Osman'ın kabri vardır ki, tahta sandûkasının tûlû "1,80,, arzı ".,90,, irtifai da "1,10,, metrodur. Sandûka üzerinde yeşil örtü vardır ve dört köşeye de dört yeşil bayrak dikilmiştir [1]. Türbe de gök mavî ve beyaz renkli çini safha üzerinde şu kitâbe mevcuttur :

بسم الله الرحمن الرحيم الا ان اولياء الله لا خوف عليهم ولا هم يحزنون رئيس الشهدا
كنج عثمان قد عمر هذا المكان صاحب الخيرات حسن باشا سنة 1133 [2]

Yine bu mekalede verilen mâlûmata göre, Bagdat tophânesinin şark kapısının önünde yerden yarım arşın kadar yüksek ve 4 × 8 metro vûs'atinde bir seddin dört köşesinde zincirlerle birbirine bağlı dört küçük top, ve ortasında da büyük bir top vardır. Bagdat halkı arasında² "Tub-ı Abû Hazzâme,, "طوب ابو خزامه" diye mârûf olan bu büyük topun tulu 4,44 metro olup, kış tarafında muhiti 2,4 ve ağzına yakın yerinde muhiti 1,44 ve ağzının kutru 48 metrodur. üzerinde "Sultan Murat bin Ahmed,,in emriyle yapıldığına dair bir kitâbe olup, bu kitâbenin gerisinde de ortaya doğru iki mukavves kulp vardır ki, onların gerisinde de dört balık beş yıldız ve iki küçük ay resmi, ve daha geride de topun 1047 de Ali kethûda tarafından yapıldığını gösteren diğer bir kitâbe vardır. Gerek küçük topları birbirine rabteden zincirler üzerinde, gerek büyük topun kulplarında, halkın bunlara bir kudsiyyet isnat ettiğini gösteren bez parçaları nâmütenâhîdir .

[1] Evliya türbelerine bayraklar dikilmesi, islam memleketlerinde umûmî bir âdettir. Şarkî Türkistanda ise, eski türk Şamanizmindeki "at kurbanı,, ayininin bir devamı olarak, "Tuğ,, lar yâni at kuyrukları asılmak âdettir [F.Grenard, le Turkestan et le Tibet, 1898, 241]. Türklerde ve türk devletlerinde "Tuğ,, ve "Bayrak,, hakkında hazırladığımız bir eseri yakında neşretmek ümidindeyiz. Orada bu mes'eleler hakkında uzun tafsilat vardır .

[2] Bu Hasan Paşa, öyle görünüyor ki, 1116-1136 (milâdî 1704-1723) seneleri arasında Bagdat vâlisi olan ve askeri muvaffakiyetlerinden dolayı "Hemedan fâtihi,, lakabını kazanan Hasan Paşadır [Cl. Huart, Histoire de Bagdad, S. 145] .

Mekale sahibi, Bagdat ihtiyarlarının bu topa ve Genc Osman türbesine âit naklettikleri bir halk an'anesini de kaydediyor ki, bu, bize, "Genc Osman,"rivâyetinin Bagdat'taki şeklini anlatmaktadır [1] :

Şâh Abbas Bagdad'ı zabtettikten sonra, Bagdatlıların İstanbul'a gitmesini men'etti ve yollara me'murlar koydu. Şeyh Abdülkadir, İmam-ı A'zam, Ma'ruf-ı Kerhî, Şeyh Ömer-i Sühreverdî türbelerini ahır yaptı. Ahâlî bundan çok müteessir oldular. Bunun üzerine Süveydî âilesine mensup bir adam, her şeyi göze alarak İstanbul'a gitmeye karar verdi: İranlı bir derviş kıyafetine girerek kaçmağa muvaffak oldu. İstanbul'a gelince kendisini dilsiz gibi gösterdi. Zîrâ İstanbul halkı, Sultan Bagdad'ın sukutunu duyup oraya asker göndermesin diye, Irak tarafından gelenleri şehre sokmıyorlardı. Süveydî İstanbul'da bir müddet gizlendi; sonra bir yolunu bularak, Sultanın namaz kıldığı câmi hatibine intisap etti. Bir cuma günü hatip birdenbire hastalandı; Halbuki hutbe zamanı yaklaşıyordu. Onun, yerinden kalkamayacak bir halde olduğunu gören Süveydî, eğer isterse kendi yerine hutbeyi okuyabileceğini söyledi. Hatip bu teklifi memnuniyetle kabul etti. Süveydî minbere çıkarak yüksek sesle Bagdad'ı Acemlerin aldığını, mukaddes yerlere hayvan bağladığını, müslümanlara türlü zulümlerde bulunulduğunu hikâye etti. Müteessir olan halk, ağlamağa ve tekbir sesleriyle câmiyi cınlatmağa başladılar. Bunun üzerine, Sultan, Süveydî'yi sarayına götürerek Bagdat'ta olup biten işleri ona hikâye ettirdi. Bagdat seferine niyet eden Sultan, dellallar çıkararak "ancak sakallarına tarak batabilecek orta yaşlı adamların orduda bulunabileceğini," ilân ettirdi. Asker toplandı. Ordu yola çıktı. Sâmer'âya yaklaştıkları zaman, Sultan, orduya tecrübeli ve muktedir bir kumandan tâyin ederek, kendisi câsus sıfatıyla Bagdat'a gitmek istedi. Bunun üzerine kumandanlığa lâayık gördüğü adamları birer birer çağırarak "Bagdat nerede?," diye sormağa başladı. Kimisi iki kimisi üç günlük mesâfede cevâbını veriyorlardı. Sultan bu tarzda cevap veren kumandanların derhal başlarını kesdiriyordu .

Kumandanlardan birinin onsekiz yaşında bir oğlu vardı. Orduda gençlerin bulunması yasak olduğu için, adamcağız, yanından ayırmak istemediği bu çocuğu büyük, delikli bir sandığa koyarak getirmişti. Karanlık bastıktan ve el ayak çekildikten sonra, oğlunu sandıktan çıkarıyordu. Bir gece çocuk babasının benzini uçuk, kendisini endişeli gördü.

[1] Bize bu mühim makalenin mevcudiyetini haber veren "Dr. Ritter,, e ve bu mekaleyi istisnasah edüp gödermek lutfunda bulunan Hamburg Üniversitesi muallimlerinden Necati beye teşekkür etmek borcumuzdur. 1915 de bu türbeyi görmüş olan Dr. Ritter'in verdiği şifahi izâhata göre, türbe denilen şey, şehrin en işlek bir meydanının ortasında duran bir demir kafesten ibâret imiş; yol ortasında bulunduğu için biraz sonra kaldırılmış.

Sebebini sordu. Kumandan, diğer kumandanların başına gelenleri anlattı ve yarın da sual sırasının kendisine geldiğini söyledi. O zaman çocuk kendisine dedi ki : “ Eğer yarın Sultan sana da bu suâli sorarsa, bayrağı eline al, atına bin, ve atı koşdurarak: Bagdat bu atın ayağı altındadır! Cevabını ver,,. Sabahleyin Sultan kumandanı çağırttı; ona da Bagdat’la Sâmerrâ arasında ne kadar mesâfe olduğunu sordu. Kumandan, oğlunun kendisine öğrettiği tarzda cevap verdi. Sultan bu cevaptan çok memnun oldu; fakat bunu kimden öğrendiğini anlamak istedi; doğrusunu söylerse hiç bir fenâlık yapmayacağını va’detti. Kumandan mes’eleyi olduğu gibi anlattı. Bunun üzerine, Sultan emretti. Çocuğu huzûruna getirdiler. Aralarında şu muhâvere geçti :

— Adın nedir ?

— Genc Osman .

— Sakalına tarak batmayanların orduya dâhil olmamasını emretmiştim. Emrime itaat etmeyenlerin katl olunacağını bilmiyormusun?

— Sultanım, ben gördüğün gibi genc değilim . İhtiyarlardan daha ihtiyarım .

— Öyle ise al şu tarağı, sakalına batır .

Genc Osman tarağı alarak çenesine sapladı . Sultan tekrar sordu:

— Sakalın nerede ? Ben senin yüzünde sakal görmüyorum .

— Benim sakalım içimdedir. Suâlini işittiğim zaman, aradaki mesâfeyi öğrenmek değil, kumandanların azmini, cesâretini tecrübe etmek istediğini anladım; ve babama, nasıl cevap vermek lâzımgeldiğini öğrettim.

Bu muhâvereden Sultan çok memnun oldu ; ve “ işte benim aradığım kumandan sensin,, diyerek, Genc Osman’a kumandanlık bayrağını teslim etti; orduyu Sâmerrâ’da bırakarak Bagdat’a gitmek maksadiyle İranlı bir derviş kıyafetine girdi. Bagdat’a on saatlik mesâfede bir köye vardığı zaman, ortalık kararmıştı . Bir kocakarının evine misafir oldu . Ertesi gün ayrılırken, kadına, kendisinin Sultanın dostu olduğunu ve ne istediğini sordu . Kadın , hayvanlarını otlatmak için mer’â istedi. Hemen cebinden bir kağıt çıkararak , kadına istediği arâziyi bahşettiğini mübeyyin bir ferman yazdı; ve, Sultan Bagdad’ı zabtedince gidüp bu kâğıdı göstermesini, arzusunun hâsıl olacağını söyledi . Nihâyet Bagdat’a geldi ve saray civarına giderek İranlı dervişlerin yapıkları gibi farisî şiirler terennüm etmeğe başladı . Bunu duyan ve bu şiirlerden hoşlanan Şâh, dervişi saraya da’vet etti. Oturup sohbet ederlerken, Şâh’a, şatranç oynayup oynamadığını sordu. Bunun üzerine Şâh’ın emriyle şatranç getirdiler . Bir kaç saatlik bir oyundan sonra, Sultan Murat, Şâh’ı yendi. Ve ona “ Şâh mat oldu ,, dedi . Biraz sonra yerinden kalktı , saraydan çıktı; ve bir kocakarının evine misâfir

oldu. Ona biraz para vererek derhal bir dişi koyun satın aldırdı. Koyun gelince hemen onu kesdi. Kanını bir liğen içine koydu, kendisi bir kuyu içindeki değirmen taşı üzerine oturarak, kan dolu olan liğeni de başına koydu.

Şâh Abbas, biraz sonra, bu yabancı dervişin “Şâh mat oldu,” demesinden şüpheye düştü; bunun, ya bizzat Sultan Murat, yahut onun ümerâsından birisi olması ihtimâlini hatırladı. Hemen müneccimini çağırarak, o dervişin şahsiyyetini ve nereye gittiğini remil ve tencim ile bulmasını emretti. Biraz sonra müneccim geldi; dervişin Sultan Murat olduğunu, ve şimdi biri kan biri sudan ibâret iki deniz arasında bir dağda oturduğunu söyledi. Şâh ve yanındakiler hayrette kaldılar. Bunda bir yanlışlık olacağı zannına düştüler. Müneccim muhtelif hesaplar yaptı. Netice hep aynı idi. Nihâyet Şâh Abbas kızarak müneccimi kovdu; ve bu işin sonunu endişe ile düşünmeye başladı.

Sultan Murat kocakarının evinde bir gece kaldıktan sonra, gizlice Bagdat’tan çıkarak ordugâhına geldi. Olup biteni anlattı. Nihâyet ordusunu alarak geldi, Bagdad’ı muhâsaraya başladı. Fakat muhâsara bir türlü neticelenmiyor, Sultan Murad’ın ve ordu halkının ümidi her gün biraz daha kırılıyordu. Bagdat’ta medfun “Kadiriyye,” tarikatı pîri “Şeyh Abdülkadir-i Geylânî”, bir gece, ordu başkumandanı “Genc Osman”, ın rûyasına girdi. Ona, neden böyle sıkıntı ve ızdırab içinde olduklarını sordu. “Genc Osman”, mühimmat ve zahîrelerinin bittiğini, ihtiyat kuvvetleri kalmadığını, Bagdad’ı hâlâ alamadıklarını söyledi. Şeyh, Genç Osman’a şu nasîhati verdi:

— Sabahleyin sultan Murad’a söyle, demirden büyük bir top yaptırın.

Genc Osman ertesi gün rûyasını Sultan Murad’a anlattı. Sultan Murat şu cevâbı verdi:

— Demirimiz yok ki top yapmak kabil olsun.

İkinci gece Şeyh tekrar Genc Osman’ın rûyasına girdi. Niçin top yapmadıklarını sordu. Genc Osman, demirleri olmadığını söyledi. Bunun üzerine Şeyh dedi ki:

— Atlarınızın nallarını, demir zincirlerini toplayup top yapınız.

Genc Osman bunu da Pâdişaha söyledi. Derhal bu demir eşya toplandı, eritildi. Lâkin top dökecek kalıp yoktu. Üçüncü gece Şeyh yine Genc Osman’ın rûyasına girdi. Eritilen demirlerden niçin top dökmediklerini sordu. Genç Osman, dökmek için vâsıtaları olmadığını ve şaşırdıklarını söyledi. Şeyh dedi ki:

— Bir ağaç kütüğü alınız. Onun dışarıma balçıktan kovan gibi bir kap yapınız. Sonra kütükle kovan arasına erimiş demiri dökünüz.

Bu demir donduktan sonra kovayı kırmız, demirin içinden de kütüğü çeküp alınız. Böylece mükemmel bir top yapmış olursunuz .

Osman sabahleyin Sultan'a rûyasını anlattı. Sultanın emriyle hemen top yapıldı. Lâkin bu da boştu; Çünkü barut ve gülle yoktu. Şeyh Abdülkadir bu dördüncü gece de Osman'ın rûyasına girdi . dedi ki :

— Barutun ve güllenin yokluğundan müteessir olmayınız . Barut yerine toprak , gülle yerine de taş kullanınız; Bunlar düşman üzerinde daha fazla te'sir edecektir. Eğer bu sûretle kalede delik açmağa muvaffak olmassanız, ben yarın türbemin tam tepesinde " beyaz toğan kuşu „ şeklinde size gözükeceğim . Beni görünce derhal topu bana çeviriniz ve beni nişanlayup atınız. İkinci gülleyi de kale duvarına atınız. O vakit sûrda geniş bir delik açılacak. Siz de bunu görünce hücum edüp şehre giriniz.

Ortalık ağarmağa başlar başlamaz, Genc Osman Sultan'ın çadırına koşarak vak'ayı anlattı. Derhal bütün tedârikler görüldü. Vaktinde, Şeyhin türbesi üzerinde beyaz toğan kuşu görüldü. İlk gülleyi ona, ikinci gülleyi kaleye attılar. Sûrun büyük bir parçası yıkıldı. Bunun üzerine hücum ile şehre girdiler. Şehir içinde sürekli müdhiş bir mukatele oldu. Türk kumandanlarından biri, kafası kesilmiş olduğu halde, iki kılıcıyla düşmanları öldürüyordu. Bir kadın bu kerâmete dikkat edüp bağırıcaya kadar, başsız şehit mücadeleye devam etti. Lâkin kadın hayretle bağırınca, hemen oraya düştü. Ve düştüğü yere defnolundu. O yer hâlâ "Abu seyfeyn: iki kılıçlı,, mahallesi diye mâruftur; ve ekser halkı bugün yahudidir. "Genc Osman,, a gelince, Bagdat'a girerken ordu bayrağı onun elinde idi. İki elleri kesildi; fakat bayrak yere düşmeyerek kendi kendine Osman'ın önünde yürüyordu. Bir adam bu kerâmeti görerek taaccüp edince, bayrak yere düştü, Osman'da şehit oldu. ve hemen oraya defnedildi .

IV

Edebî menba'larda "Genc Osman,, destanı

Anadolu rivâyetleri, Genç Osman hikâyesinin Dördüncü Murat devrine âit eski bir tarîhî destandan çıkmış olduğunu kâfi derecede göstermektedir. Güzel bir tesadûf eseri olarak, XVII'nci asra âit bazı sazşairlerinin eserlerini Muhtevî bir mecmuada "Koşma-i- Genc Osman,, serlevhası altında ve "Kul Mustafa" adlı sazşairi tarafından yazılmış

bir koşmaya rast geldim. XVII nci asrın ilk nısfında yaşamış olan bu mâruf sazşairi hakkında eserdeimizin birinci kısmında ayrıca mâlûmat verdiğimiz için, burada yalnız o metni neşredeceğiz:

1

İptida Bagdat'a sefer olanda
Atladı hendeği geçti Genc Osman
Vuruldu sancakdar kapdı sancağı
İletti bedene dikti Genc Osman

2

Eğerleyin Kır Atımın ikisin
Fethedeyim düşmanların hepsin
Sabah namazında Bagdat kapusun
Allah Allah diyüp açtı Genc Osman

3

Sultan Murad eydür kelsün göreyim
Nice kahramandır ben de bileyim
Vezirlik isterse üç tug vireyim
Kılıncından al kan saçtı Genc Osman

4

Kul Mustafa karakolda gezerken
Gülle kurşun yağmur gibi yağargen
Yıkılası Bagdat seni döğerken
Şehidlere serdar oldu Genc Osman

Bu koşmanın(1,2,3)ncü kıt'ası, Çankırı rivâyetinin(1,2,4) ncü kıt'alarıyla—pek az farklarla— tetâbuk etmektedir. Yalnız, son kıt'a, şairin ismini göstermek itibariyle, büyük bir ehemmiyeti hâiz olduğu gibi, manzûmenin "koşma" namıyla mukayyet olması da onun uzun bir destan olmadığı, ve meselâ "Karaman," rivâyetinin de muahharan ilâve edilmiş parçalarla büyütülmüş olması ihtimâlini hatıra getiriyor. Mâmâfi, ben, muhtelif sebeplerden dolayı, bu eserin iptida bir koşma olarak değil bir destan olarak—yâni birçok kıt'alardan terekkep etmek üzere—yazıldığını, Genc Osman vak'asını daha etraflı olarak hikâye ettiğini kuvvetle tahmin ediyorum. Çünkü:

1 — Mevzûun mahiyyeti, bir koşma değil bir destan mevzûu teşkil etmektedir.

2 — Kul Mustafa zamanının muhtelif hâdiseleri için — ona âit tetkikimizde gösterdiğimiz vechile — destanlar yazmıştır.

3 — Neşrettığımız metin, arada bâzı eksik kıt'alar bulunduğunu açıktan açığa göstermektedir.

4 — Bu destanın yalnız dört parçasını elde ederek, görmüş olduğumuz mecmuaya kayıt eyleyen adam, buna “koşma,” adını kendisi vermiştir. Çünkü dört kıt’adan mürekkep “destan,” olamazdı.

İşte bir defâ bunu tesbit ettikten sonra, “ Genc Osman ,” hakkındaki destanın nasıl bir tarihî vâkıya istinat ettiğini arayalım .

V

“Genc Osman,, hikâyesinin tarihî esâsı

Kul Mustafa’ya “Genc Osman,, hakkındaki manzûmesini ilham etmiş olan tarihî hadiseyi, müverrih Naîmâ epey mufassal bir surette yazmaktadır. Ona nazaran, Genc Osman “Abaza Paşa,, maiyyetinde bulunan mâruf bir kahramandı;ve daha Abaza Paşa’nın ilk ısyanında onun yanında bulunuyordu [Naîmâ, C.2, S.302]. (Hicrî 1039) da Osmanlı ordusu serdar Husrev Paşa maiyyetinde “Şehrîzor,, sahrasında bulunduğu esnada “Genc Osman,, Irak-ı Arap taraflarında askerî harekâtta bulunmak üzere ifraz idilen bir askerî kuvvete başbug nasbedildi. Genc Osman bu hizmeti büyük bir muvaffakiyetle ifa etti : önüne gelen Kızılbaşları kılıçdan geçirerek “İmam Hüseyin,, kasabaşını fethetti. “ Necef, Hille, ve Remahiye,, kasabalarını da zabtettikten sonra, maiyyetindeki kuvvetle “İmam Hüseyin,, kasabasında oturarak o havâlinin muhafazasını te’min eyledi [Naîmâ, yeni basma, C. 3, S. 20]. Bu harekâtta gösterdiği şecâat ve muvaffakiyet, orduda gendisine büyük bir şöhret te’min etmişti [Genc Osman’ın Hille’ye hucumu haberi, serdar ordusuna 1040 muharraminde geldi: Kâtip Çelebi, Fezlike, C. 2, S. 128] .

İrtesi sene (Hicrî 1040) yine Husrev Paşa kumandasındaki ordu Bagad’ı muhasara ettiği esnada “ Genc Osman ,” hazır bulunuyordu . 3 Rebiûlahır’da Serdarın emriyle icra edilen umûmî yürüyüş esnasında Genc Osman da şehit oldu : “ Ve Genc Osman Dicle kenarında cesir üzerinde dürtüp kale cengine meşgul idi . Hisardan kızılbaş tirü tüfenkle hamle iderlerdi . Topuğuna ok dokunup mecruh olacak kenarda olmakla cesirden suya düşüp rûfekasından biri başından imamesin çözüp pertap eyledi. Osman bey makremenin ucuna sarılıp sahibi cesir üzerine çekerken , su kuvvetiyle Osman bey refikini dahi çeküp suya düşürüp mevc ve akıntı galip olmakla ikisi bile gark oldular , [Naîmâ, yeni basma, C. 3, S. 53] .

“ Naîmâ ,” nın böyle iki yerde “ Genç Osman ,” dan bahsetmesi ,

onun ordudaki şöhretine bir delildir; Mâmâfi, bu izâhâtı Kul Mustafa'nın rivâyetiyle mukayese edince, " Vurulan sancakdarın elinden sancığı alarak kale bedenine dikdiğine „ dâir Naimâ'da hiçbir şey bulmuyoruz. Yalnız orada Genç Osman'ın şahâdeti anlatıldıktan sonra, " Zor Murtazâ Paşa „ nın kale bedenine bayrak dikmek için birbirini müteâkip gönderdiği iki alemdarın şehit olduğu, bunun üzerine Paşa'nın hançerini kale duvarına saplayarak ve onun üstüne basarak bayrağı diktiği sırada göğsünden vurulup şehit olduğu hikâye ediliyor. Belki de, muvaffakiyetsizlikle neticelenen bu hücum esnasında Murtazâ Paşa'nın gösterdiği bu secâat, ordu arasında esasen şöhret kazanmış olan Genç Osman'a isnat edilmiştir. Tarihî vak'anın, halk desanına geçerken bu sûretle biraz daha hamâsî bir mahiyet alması, şairin fantezisiyle karışması, pek tabiidir.

VI

Türkmen hikâyesinin tahlili

Türkmenler arasındaki rivâyet, şüphesiz diğer rivâyetler gibi Kul Mustafa'nın destanından doğmuş olmakla beraber, daha ziyâde inkişaf etmiş, mahallî bir renk almış, ve vak'a, bizzat Dördüncü Murad'ın Bagdat üzerine icra ettiği sefere bağlanmak sûretiyle tarihî esastan bütünü tebaüt edilmiştir. Dördüncü Murat, Revan ve Bagdat seferleri münasebetiyle olduğu kadar, tütün çok şiddetli şekilde men'etmesi ve gizli gizli halk arasında dolaşarak emrettiği tedbirlerin icrasına nezâret etmesi, zorbalara te'dibe muvaffak olması itibariyle de halk arasında çok meşhur bir tip olmuştur: Bugün elimizde bulunan eski meddah hikâyelerinde tasvir edilen şahsiyeti, tarihî şahsiyetiyle pek güzel tetâbuk etmektedir [1]. İran seferleri münasebetiyle Anadolu şehirlerini ziyaret etmesi, yalnız İstanbul'da değil Anadolu'da da meşhur olmasını te'min etmiştir. Dördüncü Murad'ın Bagdat seferinede "Konya-Adana-Masisa-Payas - İskenderun - Halep„ yolunu ta'kip etmesi de belki bu türkmen hikâyesinde ona mühim bir mevki' verilmesini intaç etmiştir [2].

Türkmen rivâyetinde, Bagdat'ın birtürlü zabtedilmemesinden canı

[1] Köprülüâde Mehmet Fuat, Meddahlar, Türkiyat Mecmuası, C. 1, S. 34: yine o devre âit olan "Hançerli Hanım„ hikâyesinde de Dördüncü Murad'ın zikri geçer [İbnülemin Mahmut Kemal, Meşâhîr-i mechtûle, Türk Tarih Encümeni Mecmuası, No. 19 (96), S. 47].

[2] Naimâ, C. 3, S. 326-362 de ordunun ta'kip ettiği yol, layıkıyla anlatılmıştır.

sıkılan hükümdarın, tebdil-i kıyâfet ederek ordu arasında dolaşması da, onun tarihen mâlûm olan seciyyesine tetâbuk ediyor. Lâkin, askerın ve hayvanların aç ve susuz olduğu hakkında Osman'ın şikâyeti, tarihi vâkıaya uygun değildir: Şedit ve gaddar Pâdişahın bizzat bulunduğu, her şeyi bizzat teftiş ettiği bu seferde, ordu hiçbir yoksulluk çekmedi. Bu rivâyet XVII-XVIII ncı asırlarda ekser seferlerde çok defâ ordunun bu gibi müşkilat ile karşılaşmasından kalmış bir hâtıra olsa gerektir. Pâdişahın elinde âbdest ibriği taşıması ve onun üzerine yazı yazması da, belki onun dindarlığını göstermek maksadiyle hikâyeye idhal edilmiştir. Ahâliye gadreden hükûmet adamlarını şiddetle cezalandırması, ve kendisinin tarihen mâlûm olan dindarlık temayülleri de bunda medhaldâr olmalıdır.

“Genc Osman,”ı Dördüncü Murad'ın ordusunda gösteren bu türkmen rivâyeti, muhtelif şiirlerle onu süsleyen, zenginleştiren “Dadaloğlu,” tarafından da tabif o şekilde terennüm edilmiş, ve son zamanlara kadar türkmenler arasında öylece devam etmiştir.

VII

Anadolu Rivâyetlerinin Tahlil ve Mukayesesi

“Karaman,” “Çankırı,” “Konya,” ve “Mudurnu,” rivâyetlerinde, tarihî vâkıadan büsbütün ayrı fantastik unsurlar daha buluyoruz : Bagdat'ın Genc Osman'ın şecâati sayesinde zabti, ve kaleye girerken şehit olan Genc Osman'ın kellesi koltuğunda üç gün — Mudurnu rivâyetinde beş gün—daha gazâ enmesi gibi. Biz “Kul Mustafa,”nın destanında bunların bulunmadığını sühûletle söyleyebiliriz. Çünkü, Husrev Paşa ordusu tarafından yapılan bu hücumun muvaffakiyetsizlikle neticelendiğini “Kul Mustafa,” pek âlâ biliyordu ; Ve bundan dolayıdır ki ona âit olan eski metinde Bagdat'ın zabtinden aslâ bahis yoktur ; Sâdece hücum mevzûi bahistir ; ilk kıt'ada ki “iptida Bagdat'a sefer olanda , mısraı bunu gösteriyor . Kahramanın “Bagdat kapısını açması ,” hakkında Kul Mustafa'nın rivâyeti de, mütemâdî top hücumlarından dış kale divarlarının âdetâ hendekler seviyyesine kadar inmesinden ve hücumla biraz muvaffakiyet çeşnisi vermek temâyülünden ileri gelmiştir . Halbuki , sonra gelen şairler Bagdat üzerine olan muhtelif hucumların tafsilâtına vâkıf olmadıkları için, vakayii basitleştirmişler , ve Bagdat seferinden, Dördüncü Murad'ın şehrin fethiyle neticelenen son hücumu-

munu kasdetmişler, Genc Osman'ın da fetih esnasında şehit olduğunu zanneylemişlerdir . Biz bunu Türkmen rivâyetinde de gayet sarîh olarak görüyoruz.

Genc Osman'ın, şehit olduktan sonra da kellesini koltuğuna alarak üç gün gazâda devam ettiği an'anesi, "Karaman,, "Mudurnu,, "Konya,, " Çankırı ,, rivâyetlerinde sarâhaten , türkmen rivâyetinde ise biraz müphem olarak göze çarpıyor . Burada " Kesikbaş ,, mevzûunun destana karışdırıldığını görüyoruz . Türkler arasında eskidenberi pek yayılmış bir halde bulunan bu an'ane, halk arasındaki birçok evliyâ rivâyetlerinde, yahut, hududlarda kâfirlerle cihadda bulunan gâzîlere âit menkabelerde sık sık göze çarpar.

" Jean Deny ,, Selânîk ve Florina türkleri arasında, türk velîlerine isnat edilen bu " kesikbaş ,, menkabelerini toplamış, " André Mazon ,, da bu menkabelerin o havâlf İslavları arasında—pek tabîî olarak Hıristiyan evliyasına isnat edilmek sûretiyle—nasıl müessir olduğunu meydana koymuştur [1] .

Biz, Rumeli serhadlerindeki gâzîler arasında bu "kesikbaş,, rivâyetinin daha XVİnci asırda yayılmış olduğunu,"Peçevî,, tarihindeki mühim bir kayıttan anlıyoruz : "Peçevî,, hicri 961 vakayiinden bahsettiği esnada, "Garjgal,, adlı küçük bir hudut kalesinde kadı olan bir zâtin yazmış olduğu manzum bir destanı kısmen nesrile hûlâsa kısmen de aynen derceder. Oldukça basit bir lisanla, ve Arûzun "Mefâîlün mefâîlün fa-ûlün,, şekliyle mesnevî tarzında yazılmış olan bu destanda "Garjgal,, gâzîlerinin kahramanlığı ve bilhassa "Deli Mehmet,, adlı bir gâzînin menkabeleri tasvir edilir. Deli Mehmed'i şehit eden kâfir, onun başını-bir zafer hatırası olmak üzere—almış; arkadaşı "Deli Husrev,,bunu görünce, arkadaşına "ne yatiyorsun ? kâfir başını alup gitti,, diye bağırmış. Kesik başlı gâzî hemen yerden kalkmış, başını götüren kâfiri öldürmüştü; başını aldıktan sonra tekrar yere yatmış. Bunu yalnız kadı ile Deli Husrev görmüşler, başka kimseye görünmemiş. Akşam olup düşman maglubiyyetle çekildikten sonra, şehitleri gömmek istemişler; Deli Mehmed'in başı koltuğunda imiş. Garjgal kadısı daima onun kabrini ziyaret ettiğini, birçok fevkalâdeliklere şahit olduğunu, ve nihâyet sabredemeyüp bu sırrı yazup meydana çıkardığını, ondan sonra da artık hiçbir şey görmediğini anlatıyor [2] .

[1] Traditions populaires turques de Salonique et de Florina[Révue des traditions populaires xxxiv, supplement, 25, 26, 33] . Bu cins türk an'anelerinin İslavlar üzerindeki te'siratını görmek için A. Mazon'un şu eserine bakınız: Gontes slaves de la Macédoine sud - occidentale, Paris 1923, 168, 199, 200.

[2] Peçevî, s. 355-363. Evliya Çelebi, Garjgal'da Deli Mehmed'in kabrini ziyaret etmiştir.ken-

Rumeli serhadlerindeki gâzîler arasında bu “kesikbaş,” an’anesinin daha sonraki asırlarda da devamını görüyoruz: “Hadikatüşşühedâ, müellifi Tamışvarlı İbrahim Naîmeddin efendi, “Gâzî divâne Hüseyin, adlı bir kahramanın da buna benzer bir kerâmetini anlatıyor [1]. Mâ-mâfi, bu an’ane, serhat gazâlarında doğmuş muahhar bir şey değildir: daha Altay türklerinde eski Kamlar hakkında buna benzer rivâyetler bulunması, bunun İslamiyetten evvelki devirlerden kalma bir an’ane olduğunu açıkça göstermektedir [2]. İslamiyetten sonra, muhtelif sâhalarındaki türkler arasında bu an’ane—tabîî islam evliyasına isnat edilerek—devam etmiş, ve ta Rumeli serhadlerine kadar gelmiştir. Kazan civarında, Kırım’da, şarkî Başkurtlarda bu kesikbaş rivâyetlerine tesâdüf edilmesi [3], sonra, Erzurum’da türbesi olan “Abdürrahman Gâzî, hak-

disi, ona yetişen ihtiyarlardan Deli Mehmed’in kahramanlık menkabelerine dâir birçok şeyler işittiğini soylıyor; ve onlardan birini naklediyor [Seyâhatnâme, c. VII, S. 48-49]. Evliya’nın tesbit ettiği bu muahhar rivâyette, Deli Mehmet, başını kesüp götüren kâfirî öldürdükten sonra, diğer düşmanlara da -başsız olarak- hücum eder ve onların mağlûbiyetine sebep olur. Halk muhayyalesinin, daha bir asır bile geçmeden, eski menkabeyi nasıl zenginleştirdiğine bu da güzel bir misaldir. Menkabenin bu muahhar şekli ile, Genc Osman’ın üç gün başsız cenk etmesi arasındaki müşâbâhet bilhassa kayda şayandır.

[1] Bu eser hakkında yine bu sazşairleri sırasında neşrettigimiz “Cevheri, ye bakınız : s. 8. Müellifin naklettiği vak’a şudur : “Ezcümle Gâzî Divâne Hüseyin dirler bir merd-i çabüksüvâr ve dilâverlik ile namdâr ve gayet şecâat ile iştihar bulmuş idi. Hikmet-i hüda ile bir kâfir-i anid elinden ol gâzî yere düşmeden kendünün başı yere düşdüğü birle filhal egilüp kendi başın eline alup ve üç ayak ileri yürüyüp şehit olduğu mekâne gelicek arkası üzerine düşüp nice zaman hareket-i lisan eyledüğün müşahede eyledik. Ol saîdi şehit eyleyen pelid, bazuy-ı kuvvet ile sa’y ve dikkat eyledi ki ol şehidin mübarek başın alup götüre. mel’un-ı mezbur her ne kadak zor eylediyse herkez elinden baş alup götürmege derman ve imkân edemeyüp hatta ma’reke-i kıtâl savulduktan sonra gâzîler ile gelüp ol şehid-i saîdin başın alup cesed-i latifi ile defnetmeğe ikdam-ı tam eyledik. Hergiz anın elinden baş alup da beden kaldırmak imkânı olmadı. ahırkâr ol mahalde defn eyledik, .

[2] Potanın, Altay türkleri arasındaki “Tarhan Bö, — bu “bö” kam=şaman demektir—menkabesini şu yolda naklediyor : Tostogoş isminde büyük bir kam vardı. „Ecen Han” bütün büyük kamları toplayüp ateşe attı. Tostogoş ile Gazır Camı diti kaldı. Tostogoş’un kafasını kesdiler ve Han’a göturdüler. Lakin gövdesi de kafayı ta’kip ederek ta Mogolistana kadar geldi ve orada taş oldu [Oçerski Severo — Zapadnay Mongolii, C. IV, Materiale Etnograficeskie, S.Petersburg, 1883, s. 290].

[3] Potanın yine aynı eserinde diyor ki: “kesilen kafanın yuvarlanması mevzuu mâruftur. Kazan civarında Kara Duvar köyüne âit bir menkabe vardır : Şakiler üç veliye tesâdüf etmişler, bunlardan birinin kafasını kesmişler, velî de kafasını koltuguna alup Kara Duvar’a kadar gelmiş. Diğer bir rivâyet: üç islam şeyhinden birinin başı Kazan’ın Ruslar tarafından istilâsında kesilmiş, bu kesik baş ta Kara Duvar’a kadar gelmiş. Kırım’da “Aluşta” civarında “Kör Bekir, köyünde bir velî kabri vardır; rivâyete göre Ruslar bunun kafasını kesmişler, o da kafasını alup bu köye kadar

kinda hâlâ Erzurum halkı arasında böyle bir an'anenin mevcudîyyeti, buna delildir [1].

"Genc Osman", rivâyetinde dikkati celbeden diğer mühim bir nokta da "Kır At", mes'alesidir. Kul Mustafa'nın koşmasında (kıt'a. 1), Çankırı rivâyetinde (kıt'a. 2), konya rivâyetinde (A. kıt'a. 1; B. kıt'a. 2), Mudurnu rivâyetinde (kıt'a. 1) "Kır At", mevcuttur. Karaman rivâyetinde ise bundan hiç bahsedilmeyerek, hatta Osman'ın hindîği atın "kötüden kötü", olduğu tasrih olunur (kıt'a. 4). Türklerin bütün kahramanlık hikâyelerinde "At", in ne kadar büyük ehemmiyeti olduğu, Orhon kitâbelerinden başlayarak son zamanlara kadar, mâlûmdur [2]. Bilhassa "Köroğlu", destanında, kahramanın Kır At'ı, "Köroğlu", kadar hatta ondan daha mühim bir mevki' işgal eder. Âdetâ kahramanın Tılsım'ıdır; o olmadığı zaman, Köroğlu'nun diğer insanlardan hiçbir farkı kalmaz [3]. XVII'nci asırda "Köroğlu", rivâyeti Anadolu türkleri arasında pek mâruf olduğu cihetle, "Genc Osman", in "Kır At", ının, Köroğlu destanında ki "Kır At", in bir taklidi olduğu kuvvetle tahmin olunabilir.

gelmiş [s. 849]. Türkiyat Enstitüsü asistanlarından Abdülkadir beyin şifâhen verdiği malûmâta göre Tamyan-Katay Başkurtları yaylasında "Eveş,, dağı hakkında şarki Başkurtlarda bir rivâyet varmış : beylerden biri Eveş nâmındaki bir velinin başını kesdirmiş . Veli kellesini koltuguna alup bu dağın tepesine kadar çıkmış . Oradaki mezarı Başkurtlar arasında mühim bir ziyâret yeridir .

[1] Ahiren Erzurum havâlisinde halkiyat tetkikleri yapan Abdülkadir Beyin verdiği malûmâta göre Erzurumdaki türbesi halk arasında mâruf bir ziyaretgâh olan Abdürrahman Gâzi [bu türbe hakkında bakınız: Cihannümâ, S. 323; Evliya Çelebi seyâhatnâmesi, C. 2, S. 218; Mehmet Nusrat' Tarihçe-i Erzurum, 1338, S. 88] hakkında bugün Erzurum halkı arasında yaşayan bir rivâyet vardır: Abdürrahman Gâzi daha Erzurum fethedilmeden evvel şehit olmuş, başı kesilmiş, lâkin kellesini kultuğuna alarak şehir fethedilinceye kadar orduyu ta'kip etmiş, nihâyet şehrin fethedildiğini görünce " Şivalar ,, dağının yamacında yere düşmüş ve oraya defnedilmiş .

Şehitlerin bu tarzda birçok kerâmetler gösterdikleri , islamlar arasında, daha ilk asırlardan başlayarak, mâlumdur. Bâki, muhtelif menba'lardan iltikâten yazdığı, "Fâzâilülcihad,, ında bu hususta birçok rivâyetler zikreder [husûsî kütüphanemizdeki yazma nusha, varak 198 ve müteakıp]. Bunlar arasında Battal Gâzi'den nakledilen bir fıkra, yukarıda zikrettiğimiz rivâyetlere pek benzer: Battal Gâzi bir arkadaşıyla giderken yolda ata binmiş dört kâfire rast gelirler; arkadaşı şehit olur. Battal onların üçünü öldürür. Dördüncüsüyle mücadele ettiği esnada kâfir onu mağlup eder. Hancerini çıkarup başını keseceği sırada, şehit olan arkadaşı yerinden kalkar. Kılıcıyla kâfirin başını keser. Guyâ Battal Gâzi bu hikâyeyi Harun-al-Reşid'e nakletmiş (aynı eser, varak 203].

[2] Köprülüzâde Mehmet Fuat, Türk Edebiyatının Menşei, Milli Tettebbu'ler Mecmuası , sayı 4, S. 76.

[3] Bu "Kır At,,an'anasinin son zamanlara kadar devam ettiğini Tal'at beyin bir ifâdesinden anlıyoruz: Son zamanlarda yetişen Çankırı kabadayılarından Kabacaoğlu Hasan ağa,, hakkındaki halk türkülerinde onun Kır Atı'nda âdetâ esâtiri bir mahluk gibi methedilmiştir [Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i, s. 127].

VIII

Bagdat rivâyetinin tahlîli

“Genç Osman,” hikâyesinin Bagdat’taki şekli, diğer Anadolu rivâyetlerinden daha zengin olduğu gibi, onlardan farklıdır da. Bu rivâyet, Bagdat’ta, şehrin Dördüncü Murat tarafından zabtı hakkında teşekkül etmiş halk an’anesinin bir cüz’ünü teşkil ediyor: Bu an’anede Sultan Murat ve Abû Hazzâme topu mühim birer mevki’ işgal ettiği gibi, Bagdat’ın hâmisî “Abdülkadir-i Geylânî,” de burada mühim bir rol ifa etmektedir. Bagdat sünîleri arasında şîf Safevî tahakkümünden kurtulmalarının bir hâtırası olarak teşekkül eden bu rivâyette, sünîlerin büyük velîsî “Abdülkadir-i Geylânî,”nin böyle bir mevki’ alması pek tabiidir. Bu rivâyetin, doğrudan doğruya Bagdad’ın fethiyle alâkadar olması, ve ayrıca şehirdeki “Genc Osman türbesi,” ve “Abû Hazzâme topu,” gibi bu büyük hâdiseyeyle alâkadar mevzîî bakiyyelerin mevcudiyyeti, son Bagdat fâtihî “Dördüncü Murad,”ın bilhassa sünîî halk arasında bir kahraman sıfatıyla asırlardanberi yaşamış olması, bu rivâyetin zenginliği ve canlılığı hususunda başlıca âmillerdir,

Bagdat rivâyetini tahlil edecek olursak, onun başlıca şu parçalardan mürekkep olduğunu görürüz:

- I — Sultan Murad’ın Bagdat seferinin sebebi.
- II — Genc Osman.
- III — Sultan Murat’la Şâh Abbas’ın şatranç oyunu.
- IV — Abdülkadir-i Geylânî ve Abû Hazzâme topu.
- V — Kesikbaş ve yürüyen bayrak.

Hiç bir tarihî esasa istinat etmeyen birinci kısım, şüphesiz Bagdat’ta doğmuş bir rivâyettir: Pâdişahın Bagdad’ın Acemler eline geçtiğinden haberdar olmaması, İstanbul halkının bunu Pâdişaha duyurmamak için bagdadhıları İstanbul’a sokmamaları, tarihî hakikatlerle hiç tetâbuk etmez. Bagdad’ın istirdâdı yolunda Hafız Paşa ve Husrev Paşa orduları tarafından yapılan muvaffakiyetsiz teşebbüsler unutulduğu için, halkın hâtırasında yalnız Murad’ın son muvaffakiyetli seferi kalmıştır. Pâdişahın Bagdad’ın Acemler eline geçtiğini öğrenir öğrenmez hemen ordusunu toplayup hareket ettiği hakkındaki rivâyet, Bagdat sünîlerinin Dördüncü Murad’ın hâtırasını nasıl ta’ziz ettiklerini göstermektedir. Murad’ın şiddeti ve hunharlığı, onun hakkında beslenen bütün hurmete rağmen, unutulma-

miş olmalı ki, suâline cevap veremiyen kumandanları derhal katlettirmesi rivâyeti bu an'ane de bir yer bulmuştur.

Genc Osman hakkındaki kısımda "tarak batırmak,, mes'elesi, diğer Anadolu rivâyetleriyle tetâbuk ediyor. Yalnız, Pâdişahın emrine muhalif olarak bir sandık içinde babasıyla beraber gelmesi ve babasına akıl öğretmesi, bir kumandan oğlu olması, diğer rivâyetlerde yoktur.

Üçüncü kısım, yâni Sultan Murad'ın Şâh Abbas'la şatranç oynaması mes'elesi, yalnız Bagdat'a munhasır bir rivâyettir ki, diğer Anadolu rivâyetlerinde ona tesâdüf edilmez. Bunun da tarihî bir esasa istinat etmediği pek sarihtir: Esasen Bagdad'ın zabtinde İran tahtında "Şâh Abbas,, değil, "Şâh Saft,, bulunuyordu; ve o da, pek tabii olarak, Bagdat'ta değildi [Halil Edhem, Düvel-i islâmiyye, Safevîler bahsine müracaat]. Bunun daha eski bir halk hikâyesinden alınmış olduğunu söyleyebiliriz. Bâzı tarihlerimizde aynı hikâye "Yavuz Sultan Selim,, le "Şâh İsmail Safevî,, arasında cereyan etmiş olarak gösterilir ki, bunun da tarihî bir vakia değil, bir halk rivâyeti olduğu gayet tabiidir. Solakzade, "Bâzı tavârihte mastûr ve lisan-ı avamda mezkûrdur ki,, kaydiyle, bir halk rivâyeti şeklinde bunu anlatmaktadır [Solakzade tarihi, S 430-431]. "Dördüncü Murat-Şâh Abbas,, hikâyesinin bundan alındığını daha iyi anlatmak için, Solakzade'nin rivâyetini meâlen naklediyorum :

Yavuz Sultan Selim, Trabzon valîsi iken, bir derviş kıyafetine girerek Tebriz'e gitmiş. Şâh İsmail ile şatranç oynamış. İlk oyunda mahsus yenilmiş. Lâkin ikincisinde Şâhı mat etmiş. Şâh fena hiddetlenmiş; "Hiç şâh olanlar mat olurmu? Hükümdarlara karşı nasıl muamele etmek lâzımgeldiğini de bilmez misin?,, diyerek elinin sırtıyla Yavuz'a vurmuş. Ertesi gün de gönlünü kırdığı bu fakir dervişe bir iltifat olmak üzere bin altın göndermiş. Yavuz, bir karanlık gecede, Saray kapısından ata bindiği esnada, parayı binek taşının altına koymuş; sonra, gizlice savuşup Trabzon'a dönmüş. Şâh bu derviş i tekrar buldurmak istemiş, aratmış, bir türlü izini bulamamış. Şâh'ın adamlarından biri, bunun, câsusluk maksadiyle gelen Şehzade Selim olduğunu anlamış, fakat Şâha bir şey söylememiş. Derviş kaçtıktan sonra bu şüphesini Şâha anlatmış. Şâh, neye o zaman söylemediğini sormuş. Şehzadenin heybetinden korktuğu cevabını vermiş...Solakzade, bu hikâyenin akla uygun olmadığını söylemekle beraber, bunu te'yit için nakledilen diğer bir hikâyeyi de kaydediyor: Yavuz, Çaldıran harbini kazanup Tebriz'e girdiği zaman, Sekbanbaşı Balyemez Osman Ağa'ya hıtap ederek, binek taşı altındaki bin altını almasını emretmiş.

Bu hikâye ile Bagdat rivâyeti arasındaki müşâbehe, izâha lüzum göstermeyecek kadar açıktır. Anlaşıyor ki Bagdat rivâyetinin “Dördüncü Murat - Şâh Abbas,” kısmı, doğrudan doğruya Solakzade’den naklettiğimiz türk hikâyesiyle bu arab hikâyesinin birleştirilmesinden meydana gelmiştir.

“Abdülkadir-i Geylânî,”nin “Genc Osman,” ın rûyasına girerek Bagdad’ın fethi için yol göstermesi ve “Abû Hazzâme,” topunun dökülmesi, rivâyetin en mühim kısmını teşkil eder. Çünkü, Bagdad’ın fethi, ancak bu sayede kabil olmuştur. Bunda tarihî bir esas olmadığını söylemeye bile hâcet yoktur. Bagdat sünîleri arasında teşekkül eden bu an’ane-nin, Bagdat fethini, şehrin hâmfisi olan ve sünîler tarafından türbesi en mukaddes bir ziyaretgâh gibi telakki edilen “Abdülkadir-i Geylânî,”nin ma’nevî yardımına isnat etmesi gayet tabiidir. Şeyhin Genc Osman’ın rûyasına girmek sûretiyle bu fethi sebebiyyet vermesi de, islam evliya menkabelerinde dâimâ tesâdüf edilen bir mevzûadır. Burada, Şeyh Abdülkadir’e âit mahallî menkabelerin bir izini de, onun, türbesi üzerinde “beyaz toğan kuşu,” şeklinde görünmesinde müşâhede etmekdeyiz [1]. Şeyhin, doğrudan doğruya Sultan Murad’ın değil Genc Osman’ın rûyasına girmesi, bu rivâyette Genc Osman’ın Dördüncü Murattan daha mühim bir mevki’ sâhibi olduğunu da anlatmaktadır. “Abû Hazzâme,” topunun Bagdat halkı tarafından mukaddes addedilmesi ve

Flügel basması, S. 277) de uzunca mâlûmat vardır. Ayrıca القفلى nin «كتاب اخبار العلماء باخبار الحكماء» sında [Mısır basması, 1326, S. 106-108], ابن خلکان da [C. I, S. 157-158], da da izâhat mevcuttur. Yukarıda دائرة المعارف dan naklen yazdığımız hikâye ابن خلکان da mastûr olduğu gibi, دائرة المعارف de dahi münderictir. Bu son eserde, yukarıda zikredilen hükümdarın مرقى بن متوكل العباسى yahut, bu müneccim ‘bir zamanlar İran’da dahi bulunduğu için başka bir hükümdar olması ihtimalleri ileri sürülmüştür. Bütün bu mâlûmat, her halde epey eski bir zamanda tesbit olunmuş bir halk hikâyesi karşısında bulunduğumuzu anlamaya kâfidir.

[1] Abdülkadir-i Geylânî’nin o zamandan itibaren بابا شهاب lakabını aldığı bagdadlılar arasında meşhur isede, bu şöhretin daha eski olduğunu mekale sahibi bildiriyor; ve البندنجى nin مناقب الاخبارى nam eserinden naklen, halkın gözü önünde istediği zaman uçduğu ve istediği zaman yürüdüğü için bu lakabı almış olduğunu söyleyerek diyor ki: “yine بهجة de zikrolunduğuna göre Şeyh hakkında بابا شهاب lakabını ilk haber viren zâtın عقيل المنبجي olduğu mervidir. Bu şeyhe Bagdat’ta Abdülkadir adlı yabancı bir gencin şöhret kazandığı haber verildiği zaman şeyh dedi ki: onun gökdeki şöhreti yerdekinden daha fazladır : Melekûf’da بابا شهاب diye tesmiye edilen yiğit budur; zamanının Kutb’u olur”.

Filhakika, evliya menkabelerinden bâhis birtakım eserlerde Abdülkadir’in bu unvanı zikredilir [كتاب الادلة الجاهية, S. 455]. Esâsen onun hakkında rivâyet edilen bu gibi menkabeler pek çoktur; بهجة الامرار da bunlara mebzûlen tesâdüf olunur. İslam sofilerindeki bu “kuş şekline girmek” mes’esi hakkında bakınız: [Köprülüzade M. Fuad, Influence du Chamanisme Turco-Mongol sur les ordres mystiques Musulmans, Istanbul, 1929, S. 9]. Abdülkadir ve kurduğu tarikat hakkında D. S. Margoliouth’un “Encyclopédie de l’Islam,” daki mekalelerine bakınız: C. I, S. 42—C. II, S. 647.

ona âit bir takım itikatların teşekkülü de, “Abdülkadir-i Geylânî, nin kudsiyetiyle alâkadardır [1].

Bagdat rivâyetinin beşinci kısmını teşkil eden “Kesikbaş,, ve “yürüyen bayrak,, mevzu’ları da dikkate şayandır. Yalnız, Anadolu rivâyetleri “kesikbaş,, kerâmetini Genc Osman’a isnat ettikleri halde, burada bu kerâmet diğer bir kumandana isnat edilmekte, ve Genc Osman’a ise elleri kesik olduğu halde evvelce elinde olan bayrağın yine önünde yürümesi kerâmeti atfolunmaktadır. Bagdat’ta Genc Osman türbesinden başka bir de “Abû seyfeyn,, mahallesinin mevcudiyeti, kesikbaş kerâmetinin başka bir kumandana atfına sebebiyyet vermiştir. Hâricten biri tarafından görülür görülmez gerek kesikbaşın gerek yürüyen bayrağın derhal yere düşmesi de, sâir bu cins halk rivâyetleriyle temâmen tetâbuk etmektedir.

IX

Netice : Halk rivâyetlerinin ferdî menşei

Bütün bu tahlil ve mukayeselerden sonra, Genç Osman hikâyesi-
nin menşei ve teşekkülü hakkındaki son mutâlaalarımızı yürütebiliriz:

[1] Abû Hazzâme topu hakkında bir takım halk an’aneleri mevcuttur. Topun üzerinde çukurumsu bir yer hakkında şöyle bir rivâyet vardır: Harp gününde bu top durmuş, yürümemiş. Sultan Murat bundan hiddetlenmiş, yumruğuyla topa vurmuş; bu darbeden o çukur hâsıl olmuş. Topun ağzındaki delik hakkındaki rivâyet de şudur: Burası topun burnu imiş ve burada bir halka varmış. Topun yürümediğini gören Murat, topu çekince halka kırılmış. Topun arkasındaki dokuz balık şekli hakkında da bir rivâyet vardır: Murat topun burnunu kopardıktan sonra, top hiddetlenmiş, kendini Dicle’ye atmış. Bunu gören Pâdişah müteessir olmuş, onu Dicle’den çıkararak gönlünü almak istemiş. Bu balıklar o zaman topun üzerine yapışmış. Bundan sonra Sultan Murat topun geçeceği yerlere ince darı dökermiş, top da onlar üzerinden yavaş yavaş kaymış. Mühimmat bittiği zaman, top, yerdeki taşları toprakları yutar ve onları düşmana atarmış. Bunların düşman üzerindeki te’siri hakiki barut ve gülleden daha fazla imiş. Bagdad’ın fethine kadar top bu fa’aliyette devam etmiş. Bütün bu rivâyetler, halk muhayyesinin Sultan Murad’ı çok kuvvetli bir pehlivan gibi telakki ettiğini gösteriyor ki, tarihi hakikate de uygundur. “Naimâ,, onun bu husustaki bazı hikâyelerini anlattığı gibi [Naimâ, C. 3, S. 454], “Evliya Çelebi,, de de bu hususta mufassal mâlûmat vardır [C. I, S. 253 - 256].

Bagdat halkının bu topu nasıl mukaddes addettiklerini, me’ hazimiz olan mekale sâhibi şu satırlarla anlatıyor: Bagdatlılar bu topun âdetâ bir velî olduğu itikadındadırlar. Onu ziyâret ve onunla teberrük ederler; topun kulplarında onu ihâta eden zincir üzerinde bağlanmış bez parçaları, bu itikadın eseridir. Bir çokları bu topa adak adarlar. Cuma akşamı mum yakarlar. Ziyaretçilerin ekserisi kadınlar ve sünnilerdir. Çocuğu olmayan ve yahut yaşamayan kadınlar gelüp karınlarını ona sürerler. Yedi günlük iken çocuklarını getirirler; Topun ağzına üç defa sokup çıkarırlar. Sonra maksatları hâsıl olunca, topa olan nezirlerini edâ ederler. Gözleri çapaklanan kadınlar da başlarını üç defa topun ağzına sokup çıkarırlar; ve topu yahut zincirini yıkayarak o suyu da alup gözlerine sürerler.

Bu rivâyetin tarihî esasını, ve “ Kul Mustafa „ nın Genc Osman hakkındaki manzûmesini yukarda gösterdik. Tarihî hakikatle en ziyâde tetâbuk eden, pek tabîî olarak, o zamanın mahsûlâtı olan bu manzûmedir . “ Çankırı , Karaman , Konya , Mudurnu „ rivâyetlerinin aynı menşe’den yâni o manzûmeden çıktığı da kat’iyyetle anlaşılıyor. Konya’daki hikâye de, şüphesiz, bu manzûmenin tefsirinden doğmuştur ki, Genç Osman türküsünün mâlûm olduğu diğer sâhalarda yâni “Karaman , Çankırı , Mudurnu„ sâhalarında da buna mümasil hikâyelerin doğmuş olması pek muhtemeldir .

Genc Osman rivâyetleri arasında, izâhı en müşkil olanlar, Adana türkmenleriyle Bagdat’taki rivâyetlerdir. Türkmenler arasında Genc Osman rivâyeti devam etmekle beraber “ Kul Mustafa „ nın şi’ri unutulmuş ve onun yerine “ Dadaloğlu „ nun manzûmeleri hikâyeyi süslemiştir . Mâmâfi, bu sâhadaki rivâyetin de iptida “ Kul Mustafa „ nın şi’rini tefsir ve izahtan doğmuş olması pek muhtemeldir; yalnız, Kul Mustafa manzûmesinin unutulması, rivâyetin halk arasında daha serbest bir şekilde inkişâfını mûcip olmuş ve “Dadaloğlu„ gibi şairler onu yeni şiirlerle zenginleştirmişlerdir. Türkmen hikâyesiyle diğer Anadolu rivâyetleri arasındaki farkların başlıca sebebi budur. Her halde bütün bu Anadolu rivâyetlerinin “ Kul Mustafa „ nın şi’rinden doğmuş olduğunu söyleyebiliriz .

Bagdat rivâyetine gelince, Genc Osman türbesi ve Abû Hazzâme topu gibi mahallî bakıyyelerin de mevcûdiyetinden dolayı, bu rivâyetin diğer rivâyetlerden daha zengin olması pek tabîîdir . Mâmâfi, diğer Anadolu rivâyetleri gibi menşeyi Kul Mustafa’nın şi’rinden almadığı muhakkak olan bu Bagdat rivâyetiyle diğer Anadolu rivâyetleri arasında bâzı müşâbehetler vardır: Konya hikâyesindeki “Tarak„ mes’elesi, biraz farklı olmakla beraber, Bagdat rivâyetinde de mevcuttur. Türkmen rivâyetinde Bagdat fethinin ancak Genc Osman’ın orduya alınması sayesinde kabil olduğu hakkındaki husûsiyeti de, Bagdat rivâyetinde, Şeyh Abdülkadir’in, Sultan Murad’ın değil fakat Genc Osman’ın rûyasına girmesi sayesinde kabil olduğu hakkındaki husûsiyetle alâkadar gibi görünüyor. Kesikbaş an’anesi, diğer bir kumândana isnat edilmiş olmakla beraber, Bagdat rivâyetinde de mevcuttur.

Sonra, Bagdat rivâyeti de bütün Anadolu rivâyetleri gibi Genc Osman’ı Dördüncü Murad’ın Bagdad fetihinde şehit düşen bir kahraman olarak tanıyor. Şu halde, Kul Mustafa’nın manzûmesinden doğmadığı tabîî olan Bagdat rivâyetiyle, menşe’lerini o manzûmeden alan Anadolu rivâyetleri arasındaki benzeyişin sebebi nedir?

Bunu, ancak şu sûretle izah edebiliriz: Bagdat fethinden sonra, ordu

arasında Genc Osman hakkında bir menkabe teşekkül etmişti; Bu menkabe, Bagdat rivâyetinin esasını teşkil ettiği gibi, Kul Mustafa'nın manzûmesine de bir menba' olmuştur .

Bagdat rivâyeti, sonradan, Bagdad'ın fethine âit sair halk an'anele-riyle birleşerek, yukarda izah ettiğimiz şekli aldığı gibi, Kul Mustafa'nın manzûmesinden de sair Anadolu rivâyetleri doğmuştur .

Bu gün elimizde mevcut malzemeye göre bu mes'elenin izahı husûsunda varabildiğimiz netice işte bundan ibârettir . Anadoluda mevcut bu gibi halk rivâyetlerinin menşe'lerini tetkık etmek isteyenler için bu neticenin büyük bir ehemmiyeti olduğunu söyleyebilirim : Çünkü, bu tedkıkımız şunu kat'ıyyetle göstermiştir ki, Anadolu'nun muhtelif sâhalarındaki Genc Osman rivâyeti ve Genc Osman türkûleri, *ma'şerî* değil, doğrudan doğruya *ferdî* bir mahsuldür .

KUL MUSTAFA'NIN ŞİİRLERİ

Şiirler

1

Sana dirim benim lebleri kandim	Nazar eyle gâhî bu ben gedâya
Gönül kâbesini yıkma efendim	Hüdâ râzı olmaz bu kem ezâya
Bunca ezâlara değildim kail	Tâkat mi getirir ben aklı zâil
Efendim hüsnüne olmuşum mâil	Gûseyle yürekten çıkan sedâya
Mustafa'm der gidebilsem ilinden	Elveda' eylerim gonca gülünden
Kıyâmet kopunca senin elinden	Şikâyet eylerim bir bir hudâya

2

Dedi bir pîr bana pişman olursun	Sır açma hudâdan gayrı bir ferde
Vücûdün mısırıña sultan olursun	Sabredersen Yûsuf misâli derde
Sanma isteyenler murâdın bulmaz	Kimsenin ettiği yanına kalmaz
Zâlimin zulmüne hak kail olmaz	Yâ mazlûmun âhı kalur mu yerde
İste murâdını bârî hudâdan	Tevekkülde olup geçme rızâdan
Yakar arşı kürsi geçüp semâdan	Hiç âh-ı garîbe olur mu perde
Hiç yar olmaz sana bu dehr-i denî	Tevekküle bendet can ile teni
Murâda irgörür gam çekme seni	Mustafa devletin varise serde

3

Bugün ben bir güzel gördüm	Yesiller giymiş ag üzre
Bir bakışta aklım aldı	Dururken ben ayak üzre
Mâh yüzüne mi bakılır	Bakanlar yanup yakılır
Her söyledikçe dökülür	Leblerin balı yag üzre
Beni mesteden câmıdır	Zülfü gönüller dâmıdır
Her biri bir harâmıdır	Kirpikleri kapag üzre

Cemâli hüsn-i âlîşan
Siyah kâküller perişan

Ol Yûsuf'tan verir nişan
Dökülmüş al yanag üzre

Der Mustafa geldi ise
Ferhat dağı deldi ise

Hak inâyet kıldı ise
Koyam ben dağı dag üzre

4

Seher ben bir âdil hana kul oldum Çıkmış sultan olmuş ilin üstüne
Cemâlini gördüm salevat verdim Divânına durdum yolun üstüne

Aslı melek amma hûridir kendi Ab-ı zülâl derler lebinin kandi
Mehtâbı saklamış göğsünün bendi Dili kaymak çalar balın üstüne

Aslı melek amma beyazdır kardan Yüzü şems-ü kamer seçilmez nurdan
Lebleri mercandır dişleri dürden İnciler oturmuş la'lin üstüne

Bilmem sarhoş mudur uykudan kalkmış Gözlerine siyah sürmeler çekmiş
Ak gerdan üstüne zülfünü dökmüş Koyuvermiş ince belin üstüne

Var mıdır bir kulun Mustafa kadar Ver hüsnün zekâtın borcunu gider
Senin aşkın beni de abdâl ider Giydirir hırkayı şalın üstüne

5

Gele dilber gel allâhı seversen Gel ağlatma beni iller içinde
Ne acâyip olur şu halk-ı âlem söyleşirler bizi diller içinde

Bunca zaman hasretinden gülmedim Böyle zâlim olacağın bilmedim
Çok yerleri gezdim amma görmedim Bencileyin gedâ kullar içinde [1]

Bedir olur doğar artık dolunmaz Akar çeşmim yaşı bir dem silinmez
Umarım ki şunda aslâ bulunmaz Sencileyin gonca güller içinde

Mustafa söyler sözünü sazile Süregör devrânı şevk-ü şazile
Kırmızılar giy de salın nazile Ko ben görüneyim çullar içinde

[1] Bende ki bir mecmuada yalnız şu iki kıt'a biraz farklı olarak mevcuttur :

Ağam lutfeyle mevlâyı seversen
Halk-ı âlem cümle bizi söyleştir

Gel ağlatma beni iller içinde
Dasitan eyledik diller içinde

Ben seni seveli hergiz gülmedim
Çok gülistan gezdim amma görmedim

Akıdup çeşmimin yçşın silmedim
Sencileyin gonca güller içinde

6

Şunda bir dilbere gönül düşürdüm	Beyler divâne-yüm delü-yüm şimdi
Gelene geçene ulu yol oldum	Rakibler geçecek yoluyum şimdi
Kırmızı gülümü aldurdım hâre	Kelp rakipdir kande girsün her yere
Buluşup hâlim arzedemem yâre	Olurun olmazın kuluyum şimdi
Yar dolusun içdim gayrın içmedim	Serimden geçtim de yardan geçmedim
İnce belli yar severdim koçmadım	Şöyle bir delü divâne-yüm şimdi
Kul Mustafa sever şehbaz yiğidi	Gariblere kimdir veren öğüdü
Bu derdi çekmeden ölmek yeğ idi	Şöyle bir dermansız ölü-yüm şimdi

7

Eğer sorarsan hâlimden	Bir cansız ölü-yüm şimdi
Aldayup gönlüm alaldan	Divâne delü-yüm şimdi
Geceler girür duşuma	Yaşım erişmez yaşıma
Buyruk değilim başıma	Bir beyin kuluyum şimdi
Ben çektiğim kîmler çeker	Gözlerim kanlı yaş döker
Bulanık bulanık akar	Dağların seliyim şimdi
Ben yâre nittim neyledim	Aşkın deryâsın boyladım
Yüzümü türap eyledim	Geçenin yoluyum şimdi
Kul Mustafa eydür coştum	Aşkın deryâsına düştüm
Çok şükür yâre buluştum	Âleme uluyum şimdi

8

Her kim gerçek âşka cevrederse	İşin gücün ah-ü zâr et ilâhi
Gaynılarla zevk-ü sefa ederse	Cihânı başına dar et ilâhi
Dâim şaşırda yırını virdini	Artur eksiltme derunî derdini
Dilerim ki mekânını yurdunu	Viran edüp târmâr et ilâhi
Kendin bilmez nâdan alsun çevresün	Hem ciğerin pâre pâre doğrasun
Kurtulmasun dertten derde uğrasun	Kavgayı başında var et ilâhi

Der Mustafa yar kadrini bilürse Çekersin cefâsın her ne olursa
Doğruluben bendesine gelürse Şu cihanda berhtüdar et ilâhi

9

Ay şâhin bakışlı sevgili yârim Senin derdin beni abdâl eyledi
Görmeyince artar âhile zârım Senin derdin beni abdâl eyledi

Ölürüm ben kaçan seni bulamam Yüzünü görmesem karar kılamam
Karagözlü yârim sensiz olamam Senin derdin beni abdâl eyledi

Elim varamaz oldu yavrum işe Yazılan gelir imiş garip başa
Girer oldun ah gecelerce duşa Senin derdin beni abdâl eyledi

Bir dem olur kaynayuben taşarım Bus bulanık sular gibi coşarım
Yüzünü görünce yavrum şaşarım Senin derdin beni abdâl eyledi

Mustafa der her dem vasfın yazarım Hayran olurum görünce güzelim
Vâlih-ü divânen oldum gezerim Senin derdin beni abdâl eyledi

10

Âlemde selâmet bulurdu tenim Ol yâre selâmım vâsıl olsaydı
Mürde canım hayat bulurdu benim Yanında murâdım hâsıl olsaydı

Kaçan aşk kitabın ele alurdum Ben de böyle olacağın bilürdüm
Korkmasaydım çoktan fârig olurdum Beden cansız olmak kabil olsaydı

Benim söyledigim hûri nesline Kâfire söylesem gelürdi dîne
Ol yavru körpenin bilmezliğine Yüreğim yanmazdı câhil olsaydı

Mustafa der islam dînidir dînim Sakm gaffet ile geçirme ömrüm
Elem çekme zinhar sevdiğim benim Kadrimi bilürdü âkıl olsaydı

11

Aklım aldın şâhım elâ göz ile Halil beni mecnun eyleyen Halil
Bin türlü şive ile bin naz ile Halil beni mecnun eyleyen Halil

Alevledin gönülcüğüm apardın Hışmeyledin yüreciğim kopardın
Hatırcığım yapsan kâbe yapardın Halil beni mecnun eyleyen Halil

Âşık öldürsen iki elin kanda Yoluna feda olsun ser ile can da
Zülfünün teline bendoldum ben de Halil beni mecnun eyleyen Halil

Mustafa der geceleri yatmazam Bülbulüm gülistanında ötmezem
Ben gayrı güzele bühân etmezem Halil beni mecnun eyleyen Halil

12

Kıyâmet haşrede beklerim seni Göçmeden gönlümün kervânı tez gel
Âhû tek çöllerde ağlatma beni Bu garip gönlümün mihmânı tez gel

Uçtu gönül kuşu havb eyledi Bülbul mekânında yuva eyledi
Ayrılık dellah nîdâ eyledi Bu garip gönlümün mihmânı tez gel

Bülbulün mekânı çalı buçağı Dilberin mekânı âşık kucağı
Ölürsem körelür babam ocağı Bu garip gönlümün mihmânı tez gel

Mustafa'm çağırır kalmadı tâkat Beni mecnun etti gözleri âfet
Melek nesli misin ey servi- kamet Bu garip gönlümün mihmânı tez gel

13

Gönül bir belâdır [1] sana düşerse Beni ferdâlara salma sevdiğim
Mah yüzünü görüp aklım şaşarsa Bana delî deyü gülme sevdiğim

Gözümün önünde eyleme sefâ Vücûdüm zaiftir çekemem cefâ
Gel eyle sevdiğim va'dine vefâ Rakipleri memnun kılma sevdiğim[2]

Mâilim bakmağa yârin yüzüne Yüzüm sürdüm ayağının tozuna
Medet uyma adûların sözüne Benim bed duâmı alma sevdiğim

Severler güzeli ezel âr değil Derûnumda olan sanma nâr değil
Âşıkım başımda aklım yâr değil Anınçün kusura kalma sevdiğim

Der Mustafa eşin gelmez cihâna Seni seyreylesün düşen gümâna [3]
Kadd-ü kametîne yoktur behâne Güzelliğe [4] mağrur olma sevdiğim

[1] Mübtelâdır . N

[2] Beni ferdâlara salma sevdiğim . N

[3] Mahbublar içinde gezin şâhâne . N

[4] Hubluğuna . N

Kavim hisımlar beni aramaz oldu	Avcılar şâhini beklemez oldu
Oğul atasını dinlemez oldu	Aman allah âhır şer midir nedir
Bezirgânlar yükün ıssıza çözer	Mollalar kalemin direğe yazar
Hanımlar da çarşu be çarşu gezer	Aman allah âhır şer midir nedir
Bahçivan gül diye diken deriyor	Vâızlar sözlerin hilaf söyliyor
Kızlar anasına cevap veriyor	Aman allah âhır şer midir nedir
Yaradan allah bize vermiş bu derdi	Ne ucu geliyor bunun ne ardı
Çiftçiler de tohumun yemeğe durdu	Aman allah âhır şer midir nedir
Kul Mustafa'm der ki zulûmat yağdı	Bakkallar terazinin dibini eğdi
Çoban dağda ilin koyunun sağdı	Aman allah âhır şer midir nedir

20

Ya cennet kapusu nice açılır	Nedir kilidinin dili haber vir
Baldan tatlı sütte beyaz içilir	Kardan soğuk olan seli haber vir
Her kişi üstüne kadirdir yârı	İbrahime gülzar eylemiş nârı
Eyyüp nebînin kurudu hep vârı	Nice yapar arı balı haber vir
Bülbül ana âşık olmuş öterdi	Kokusu misk gibi canda tüterdi
Dünyaya hazret gelmeden biterdi	Nicedir nedendir anı haber vir
Yoktur bu dünyânın ucu bucağı	Yanımız çevrilmiş dağlar kuşağı
Sarı öküzden balıklar aşağı	Neyin üstünde direği haber vir
Kul Mustafa'm eydür hudâ hem budur	İnanmayanın da mekâmı nâdır
Cümlesi anlardan sende de vardır	Kaç sûrede yoktur dalı haber vir

21

Âciz kaldım delü gönül elinden	Gurbete düşenin hâli böyle olur
Lokman hekim derde derman bulmamış	Dalgalanan aşkın seli böyle olur
Her kişi sevgili sevdiğin bulur	Benim derdim senden gayrı kim bilür
Ağla hey gözlerim elden ne gelür	Cefakâr yavrunun kulu böyle olur
Türap gibi bâd önünde tozarım	Bahrileyin ummanlarda yüzerim
Anın için ah edüp de gezerim	Bülbül uçan dahn gülü böyle olur

Kul Mustafa'm eydür okunur hecem Belürsüz oldu gündüzüm hem gecem
Şimdi dağlar olsun benim eğlencem Aklı perâkende delü böyle olur[1]

22

Yine geldi evvelbahar günleri	Yüce dağlar yol olduğu zamandır
Yalvaruben hakka niyaz ettiğim	Bülbül güle kul olduğu zamandır
Hep ağaçlar uçmak donun giyerler	Âşıklar da bülbüllere uyarlar
Suda kalmış şimdi taşlar kayarlar	Hep ırmaklar sel olduğu zamandır
Baharda açılır kırmızı güller	Şevka gelüp fegan eder bülbüller
Bölük bölük seyre çıkar güzeller	Âşıkların delü olduğu zamandır
Yine gürler bu yerlerin çığları	Acep mevlam güldürür mü ağları
Yeşil yaprak güller açar dağları	Ulu yollar bel olduğu zamandır
Kul Mustafa gözden saçır jâleler	Arar bulamaz derdine çâreler
Açılmıştır gonca gonca lâleler	Yer yüzünün al olduğu zamandır

23

Aklm başına dir divâne gönül	Aç gözünü rakip yâre dolaşur
Verme dil her gül-i handâna gönül	Hazer kıl dâmenin hâre dolaşur
Şimdi hûblar âşık kıymetin bilmez	Merhamet eyleyüp iltifat kılmaz
Öz atası olsan yanına gelmez	Ancak elindeki vâre dolaşur
Bir nigâh-ı şefkat eyle ben kula	Hatır-ı mahzûnum şâdolup güle
Kemend-i zülfüne bendolsan nola	Mansur olan elbet dâre dolaşur
Gelür sanma ey dil hublardan vefâ	Âşıklar cihanda süremez sefâ
Şem'i ruhsârını görüp Mustafa	Pervâneveş dâim nâre dolaşur

24

Sabâ selâm eyle gül yüzlü yâre	O mübârek hatırcığı hoş mudur
Ben bendesi ayrı olalı gözden	Kadrin bilmezlerle hâli hoş mudur
Cânan bizim kıymetimiz bilmedi	Bu çeşmimden akan yaşı silmedi
Çok zamandır bir selâmı gelmedi	Bilmem o zâlimin bağı taş mıdır

[1] Bu manzûmedeki "böyle olur,, redifi "böylölür,, şeklinde okunacaktır .

Mustafa'm da yollarını gözetir Rakip açmış zülûflerin düzetir
Olur olmaz sitemlerin bizedir Adûlarla bâde içmek iş midir

25

Çek Arabiştana gönül otağın Gönül eğleyecek Şam'dır Halep'tir
Seyretmek istersen erler yatağın Gönül eğleyecek Şam'dır Halep'tir
Bir yiğit garip düşse ol yerde Biner küheylana açılır perde
Âl-i Osman'ın hükmettiği yerde Gönül eğleyecek Şam'dır Halep'tir
Bülbül gül için ah ile zâr çeker Fırak âşıkların bağrını yakar
Cennet değil mi yedi ırmak akar Gönül eğleyecek Şam'dır Halep'tir
Mustafa'yı bir medhiçün komuşlar Kardeş bağında biter türlü yemişler
Evveli Şam âhırı Şam demişler Gönül eğleyecek Şam'dır Halep'tir

26

Ahvâlim nice anlatam dostlara Beni aşk ateşine yakan Ali'dir
Anın sevdasıyla girdim postlara Beni aşk ateşine yakan Ali'dir
Derdim söyleyecek tabip ararım Doğru bendesiyim yoktur zararım
Hüsünü görünce kalmaz kararım Beni aşk ateşine yakan Ali'dir
Tutulup bendoldum zülfü teline Delü bülbül oldum hüsnü gülüne
Tamaım yoktur şu dünya malına Beni aşk ateşine yakan Ali'dir
Hüsünü benzettim gökteki mâha Beni yâr eyledi dert ile âha
Mustafa'ya kımya girme günaha Beni aşk ateşine yakan Ali'dir

27

Yar mecliste gülse güller açılır Sürâhi döndükçe gönül şen olur
Hakikatli yardan nice geçilir Gâh ağlarım gâh gülerim gün olur
Aşkımın kervanın göçtüğün görsem Yavrum ak göğüsünü açtığın görsem
Yadlar ile yiyüp içtiğin görsem Vücüdüm tutuşur bağrım hûn olur
Her kande gidersen başına uyarım Ağam nice didârına doyarım
Bir gün şâhım ben kendime kıyarım Şöyle bil ki kan üstüne kan olur

Kaşın çatup kâküllerin tararsın Bir gün olur ben bendeyi ararsın
 Ağam niçin siyahlara girersin Melek olanlarda yeşil don olur
 Aşk bahrini girip seyran eylesen Gâh akuben gah bulanıp çağlasan
 Mustafa eydür bir selâm yollasan Şöyle bil ki can üstüne can olur

28

Meddahlar medhedüp vasfın yazarlar İşte bahânesiz güzel böyle olur
 Gelsin seyreylesin ehl-i nazarlar İşte bahânesiz dilber böyle olur
 Her bakışı değer dostlar bin câna Gelmemiştir bunun misli cihâna
 Bir yerinde yoktur kusur behâne İşte bahânesiz güzel böyle olur
 Yedi iklimde budur hubların başı Kudret kalemiyle nakşolmuş kaşı
 Bârekâllah görün kimdir nakkaşı İşte bahânesiz dilber böyle olur
 Her veçhile yaratmıştır kemâlin Hiç gözümde gitmez oldu hayâlin
 Cennet misâlidir senin cemâlin İşte bahânesiz güzel böyle olur
 Acep midir melek olursa aslı Cennette hûri mi bilmezem nesli
 Mustafa der cihanda bulunmaz misli İşte bahânesiz dilber böyle olur[1]

29

Selâm olsun güzellerin hasına Âşık oldum avazına sesine
 Benzemiş turnanın Bağdâdlısına Şunda bir garipçe kumru türemiş
 Koğa koğa bağçelere kondurdum Tabılbaz kakup pençeden kaldırdım
 Solağıma gelmez bazım aldıldım Şunda bir garipçe kumru türemiş
 Alıcı kuş kalkar döner havada Avlanırlar beyler Çukur Ova'da
 Serkeşlenmiş alımlı olmuş yuvada Şunda bir garipçe kumru türemiş
 Kul Mustafa kulluk ile yetesin Gevher alıp nicesin de satasın
 Meğer illerinde mekân tutasın Şunda bir garipçe kumru türemiş

30

Gece gündüz uyku girmez gözüme İntizârım elâ gözlü yâr deyu
 Gündüz hayâlimde gece düşümde Selâmı çok bir efendim var deyu

[1] Kit'aların sonundaki redif "böylölür,, şeklinde okunacaktır.

Ben bilirim yar sevgisi candandır Yarsız bana fena dünya zındandır
Benim ulu korkum hemen şundandır Gayrilere gönül vere yar deyu

Ne mümkündür yüzüm yardan döndürem Yeri gökü aşk oduna yandıram
Bir sırdaşım yoktur yâre gönderem Var cânânın hatrını sor deyu

Kul Mustafa kulluğunu bilmez mi Varıp dostun bağçesine girmez mi
Dilber bize bir destemal virmez mi Ağladıkça çeşmin yaşın sil deyu

31

Ak gerdana siyah benler yaraşur Halkın nazargâhı mıdır nedir bu
Yüzüne bakmağa gözler kamaşur Şems-ü felek mâhı mıdır nedir bu

Hokka dehen içinde inci dişleri Âşıkâ cev-r-ü cefâdır işleri
Alay alay kirpikleri kaşları Şeş bölük Sipâhî midir nedir bu

Giyinimde yeşilin var alın var Kan etmede kanlı zâlim elin var
Gerdanında kurulmuş bir hâlin var Çar köşenin şâhı mıdır nedir bu[1]

Der Mustafa'm bülbül konar dallara Seyreylen açılan gonca güllere
Kandil kandil olmuş ağar göklere Âşıkların âhı mıdır nedir bu

32

Be Gâzîler biz bu aşka düşeli Baş açık meydana girenlerdenüz
Niceler kim fırsatımız gözetür Bildiğinden kalma diyenlerdenüz

Bir dilbercik gelse girse de ele Uryan olup koyuna girse bile
Sâdı kız değmeziz değme güzele Hemen bal dudağın emenlerdenüz

Bir yiğit cıdasın almış destine Haber etmiş düşmanına dostuna
Gâfilken varmazız düşman üstüne Var hazır ol diyen erenlerdenüz

Mustafa'm der ki şikâyetim hardan Gönül usandı bu feryad-ü zardan
Ölürüm vazgelmem sevgili yardan Can ile baş fedâ kılanlardanuz

[1] جاك = ben

BİBLİYOGRAFYA

Bibliyografya

- Abilhüdâ** (محمد ابي الهدى) — ككتاب قلاذ الجواهر , Biyruṭ, Matbaai Edebiyye, 1301.
- Ahmet Şükrü** — Dadaloğlu [Halkbilgisi Mecmuası, I, S. 104-110] .
- Ahmet Tal'at** — خلق شعركم شكل ونوى , Devlet Matbaası, 1928 .
- Ali Rıza** — Genç Osman hikâyesi. [Tarsus gazetesı, 19 şubat, 1923].
- Bahâyî (Küfrî)** — احكام كاليه رسالهسى [Husûsî kütüphanemiz yazmakları arasında bir mecmuada] .
- Bâkî** — فضائل الجهاد [Husûsî kütüphanemiz yazmaları arasında] .
- Belig** — نخبه الانوار لذيلى زبدة الاشعار [Istanbul Darülfünunu Kütüphanesi yazmaları arasında] .
- Besim Atalay** — مرعش تاريخى , Devlet Matbaası, 1925
- Bustânî** (بطرس البستاني) — ككتاب دائرة المعارف — 10 cilt , Biyruṭ, 1876 .
- Cemal Reşit** — انامولى شريفلى — Darülelhan neşriyatı, IV ncu defter, mukaddimesinde.
- Cevdet paşa (Ahmet)** — معروضات [Türk Tarih Encümeni Mecmuası, No . 87-93] .
- Danon (A.)** — Contribution à l'histoire des Sultan Osman II et Mustafa I [Journal Asiatique, Tome XIV, No. 2, 1919, 252-296] .
- Deny (J.)** — Traditions turques de Salonique et de Florina [Revue des traditions populaires, XXXIV, supp.] .
- Chansons des janissaires turcs d'Alger [Melanges René Basset, Paris, Leroux, 1925]
- Evliya Çelebi** — اوليا چلي سياحتنامهسى — Istanbul, VIII Cilt .
- Flügel (Gustav)** — Die Arabischen, Persischen und Türkischen Handschriften der Kaiserl. Königl. Hofbibliothek zu Wien, 3 Band, 1861 .
- Kitâb Al-Fihrist , Bd. I, von Iohannes Roediger . Leipzig, 1871 .
- Fuat (Köprülüzade M.)** — تورك ادبياتىك ايلك ميفرلىرى , Devlet Matbaası, 1928.
- تورك ادبياتىك منشأى [Millî Tettebbüt'ler Mecmuası S. 4, S. 5-78] .
- مداخلر [Türkiat Mecmuası, C. 1, S. 1-48] .

- جزائر تورکولری حَقْنَدَه [Türkiat Mecmuası, C. 2, S. 512-518].
- قَرَهْجَه اوغْلان حَقْنَدَه [Türkiat Mecmuası, C. 2, S. 502-505].
- Gevherî [Türk Sazşairlerine âit metinler ve tetkikler, I. 1929].
- Anatolische Dichter in der Seldschuckenzeit, II, Ahmed Fakih [Körösi - Csoma - Archiv, B. II, heft, 1-2, S. 20-38, 1926].
- XVII nci asır Sazşairleri [basılmak üzere].
- Influence du Chamanisme Turco-Mongol sur les ordres mystiques musulmans, Istanbul, 1929.
- Grenard (F.)** — le Türekistan et le Tibet, Paris, 1898, E. Leroux.
- Halil Ethem** — دول اسلاميه, İstanbul, Devlet Matbaası, 1927.
- Huart (Cl.)** — Histoire de Bagdad, Paris, 1901, E. Leroux.
- Ibnî Hallikân** (ابن خَلِّكَان) — , Fiât al-âmiyan, Mısır basması, 2 cilt, 1299.
- İsmail Hâbip** — İzzet efendi Cöngü [Memleket Mecmuası, S. 10, 1930].
- İskender Münşi** — تاريخ عالم آرای عباسی, 3 cilt, Tahran, 1314.
- Kâtip Çelebi** — تذکرۃ کاتب چلبی, İstanbul, 2 cilt, 1287-1287.
- تحفة الکبار فی اسفار البحار, yeni basma, İstanbul, Bahriye Matbaası, 1329.
- جهاننا, İstanbul, 1145.
- کشف الظنون عن اسامی الکتاب والفنون, 2 cilt, Mısır basması, 1274.
- Kâzım** (کاظم الدجیلی) — Culte superstitieux des Musulmans au Abû khazzâmeh [Logat al-Arab, III].
- Kemal (İbnülemin Mahmut)** — شاعیر مجبوله : عالی افندی [Türk Tarih Encümeni Mecmuası, No. 19 (96) 1928].
- Kıftî** (جمال القفطی) — کتاب اخبار العلماء باخبار الحکماء, Mısır basması, 1326.
- Lâmî** — نفس الامرنامه [Husûsî kütüphânemiz yazmaları arasında].
- Mahmut Râgıp** — انامولی تورکولری و موسیق مستقبلز, İstanbul, 1928.
- Margoliouth (D. S.)** — Abd al-Kadir al-Djîlî [Encyclopédie de l' Islam, Vol. I, 1913].
- Kadiriya [aynı eser, Vol. II, 1927].
- Mazon (André)** — Contes slaves de la Macédoine sud-occidentale, Paris, 1923.

- Mustafa paşa (Mansurîzade)** — نتائج الوقوعات , yeni basma, 4 cilt, İstanbul, 1329 .
- Naîmâ** — تاريخ نعيم ilk basması 1147. de, 2 cilt; son basması 6 cilt .
- Naîmeddin (İbrahim)** — حديقة الهدى [Husûsî kütüphânemiz yazmaları arasında] .
- Nazmi Tugrul** — چوروم تاريخى و جغرافياسى , Corum vilâyet Matbaası, 1927 .
- Nazmîzade** — كالشن خلفا , İstanbul, 1143 .
- Nihsarîzade** — نفس الامر نامه [Husûsî Kütüphânemiz yazmaları arasında] .
- Nusrat (Mehmet)** — تاريخچه ارضروم , İstanbul, Ali Şükrü Matbaası, 1338 .
- Peçevî (İbrahim)** — تاريخ پچوى , 2 cilt, İstanbul, Matbaa-i-Âmire, 1283 .
- Pertsch (W.)** — Die Handschriften-verzeichnisse der Königl. Bibliothek zu Berlin, Verzeichniss der türkischen Handschriften , Berlin, 1889 .
- Potantin** — Oçerski Severo-zapadnay Mongolii [Materiale Etnografiçeskie, S. Petersbourg, 1887] .
- Rıza (Zerhîmarzade)** — تذكرة رما , İstanbul, İkdâm Matbaası, 1316 .
- Sâdettin Nüzhetî** — Bektâşî Şairleri, Devlet Matbaası, 1930 .
 — قهرجه اوغلان [Halk şairleri, II nci kitap, Konya, 1927].
 — قهرجه اوغلانله ائر [Halkbilgisi Mecmuası, 1, S. 131-133, 1927] .
 — اولجا چلبیده خلق شاعرلىرى [Yeni Fikir Mecmuası, S. 33, Konya, 1928] .
- Safâî** — تذكرة صفایى [Husûsî kütüphânemiz yazmaları arasında] .
- Sehî** — تذكرة مہى , İstanbul, Âmid Matbaası, 1325 .
- Solakzade** — تاريخ صولاقزاده , İstanbul, Mahmut bey Matbaası, 1928 .
- Şeyhî** — وقایع الفضلاء [Darülfünun kütüphânesi yazmaları arasında] .
- Tâhir (Bursalı Mehmet)** — عثمانلى مؤلفلىرى , İstanbul, Matbaa-i-Âmire, 1333-1343 .
- Taki al-dîn Abû Bekîr (Şeyh)** — ثمرات الاورق [Mustatraf hâmişinde basılmış, Mısır tab'ı, 1320] .
- Vâsîf (Ahmet)** — تاريخ واصف , İstanbul, 1219 .
- Zeki (M.)** — Kuloğlu Mustafa [Babalık gazetesî, 10 safer 1348, Konya].
 * * * — ككتاب دده نورقود , Kilisli Rifat bey tarafından bastırılmıştır; İstanbul, 1331.
 * * * — كوبرمليك آدلرى , Dahiliye Vekâleti tarafından bastırılmıştır; Hilal Matbaası, 1928 .

Genç Osman türküsü

Bu beste konya'da zaptolunmuştur

Handwritten musical score for 'Genç Osman türküsü'. The score is written on six staves. The first staff begins with a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a common time signature (C). The melody is written in a simple, folk-like style. The lyrics are written below the notes. The first line of lyrics is 'AH SAZ ... OS MA NIMDERİ DE GE KİN'. The second line of lyrics is 'MİR A Tİ ... SAZ -'. The third line of lyrics is 'Pİ YA DE AS KE Rİ Sİ PE'. The fourth line of lyrics is 'RE YA TİN ...'. The fifth and sixth staves continue the melody without lyrics. The score is written in a clear, legible hand.

AH SAZ ... OS MA NIMDERİ DE GE KİN

MİR A Tİ ... SAZ -

Pİ YA DE AS KE Rİ Sİ PE

RE YA TİN ...

Darülelhan tarafından neşredilen "Anadolu halk şarkıları"nın 4 ncü defterinden alınmıştır.

FIHRISTLER

Manzûmelerin fihristi

I

Tarihî manzûmeler

S. 5 — Haazret-i Eyup'da kılıç kuşandı	Gittiği yollara kumaş döşendi
Kızılbaş da korkdu kendi uşandı	Sultan Murat geldi açılın dağlar
S. 9 — Vaktine hazır ol ey Acem şâhı	Magripden üstüne asker geliyor
S. 11 — Yine zuhûr eyledi askerî tugyan	Erzurum vâlisi inhizam itti gitti
S. 16 — Pirliginde düşman sözüne uydum	Şâh ne akıl ittin aldın Bagdad'ı
S. 17 — Sultan Osman eydür gam değil bele	Bu hak cânibinden ölüm değildir
S. 18 — Burcumuz evliya serhat bekleriz	Pâdişahın doğru kulları bizde olur

II

Genç Osman rivâyetleri

- S. 30 — Çankırı rivâyeti
S. 31 — Karaman rivâyeti
S. 32 — Konya rivâyeti (A)
S. 33 — Konya rivâyeti (B)
S. 34 — Mudurnu rivâyeti
S. 41 — Genc Osman manzûmesi

III

Diğer şüirler

1 — Sana dirim benim lebleri kandim	Nazar eyle gâhî bu ben gedâya
2 — Dedi bir pir bana pişman olursun	Sır açma hudâdan gayrı bir ferde
3 — Bu gün ben bir güzel gördüm	Yeşiller giymiş ag üzre
4 — Seher ben bir âdil hana kul oldum	Çıkmış sultan olmuş ilin üstüne
5 — Gele dilber gel allâhı seversen	Gel ağlatma beni iller içinde
6 — Şunda bir dilbere gönül düşürdüm	Beyler divaneyüm delüyüm şimdi
7 — Eğer sorarsan hâlimden	Bir cansız ölüyüm şimdi
8 — Her kim gerçek aşka cevrederse	İşin gücün ah-ü zâar et ilâhî

- 9 — Ay şahin bakışlı sevgili yârim Senin derdin beni abdal eyledi
10 — Âlemde selâmet bulurdu tenim Ol yâre selâmım vâsıl olsaydı
11 — Aklım aldın şahım elâ göz ile Halil beni mecnun eyleyen Halil
12 — Kıyâmet haşrede beklerim seni Göcmeden gönlümün kervânı tez gel
13 — Gönül bir belâdır sana düşerse Beni ferdâlara salma sevdiğim
14 — Hey ağalar evvelbahar vaktinde Kaynayuben coşar gönlü yığidin
15 — Canım sen güzel olmağa Sana bir ben gerek bir ben
16 — Gönül geçmez senden hey kerem kânı Ölünce sevmişim bilmiş olası
17 — Aklım aldın şahım elâ göz ile Güzel beni mecnun eyleyen sensin
18 — Beni mecnun edüp cöllere saldın Bencileyin mecnun olası bir gün
19 — Göğe bulut gelse gür gür esiyor Aman allah âhır şer midir nedir
20 — Ya cennet kapusu nice açılır Nedir kilidinin dili haber vir
21 — Âciz kaldım delü gönül elinden Gurhete düşenin hâli böyle olur
22 — Yine geldi evvelbahar günleri Yüce dağlar yol olduğu zamandır
23 — Aklın başına dir divâne gönül Aç gözünü rakip yâre dolaşur
24 — Sabâ selâm eyle gül yüzlü yâre O mübârek hatırcığı hoş mudur
25 — Çek Arabistana gönül otağın Gönül eğleyecek Şam'dır Halep'tir
26 — Ahvâlîm nice anlatam dostlara Beni aşk ateşine yakan Âli'dir
27 — Yar mecliste gülse güller açılır Surâhi döndükçe gönül şen olur
28 — Meddahlar medhedüp vasfın yazarlar İşte bahânesiz güzel böyle olur
29 — Selâm olsun güzellerin hasına Âşık oldum avazına sesine
 Benzemiş turnanın Bagdatlısına Şunda bir garipçe kumru türemiş
30 — Gece gündüz uyku girmez gozüme İntizârım elâ gözlü yâr deyu
31 — Ak gerdana siyah benler yaraşır Halkın nazargâhı mıdır nedir bu
32 — Be gâziler biz bu aşka düşeli Baş açık meydana girenlerdenüz
-

UMÛMÎ FİHRİST

Birinci kısım

Kayıkçı Kul Mustafa

I — Kayıkçı Kul Mustafa	5 — 8
II — Kul Mustafa'nın tarihi türkü ve destanları	8 — 20
III — Kul Mustafa'nın San'atı ve te'siri	20 — 23
IV — Netice	23 — 24

İkinci kısım

Genc Osman Hikâyesi

I — Adana Türkmenlerinin bir halk hikâyesi : Genc Osman	27 — 30
II — Anadolu'da „Genc Osman” hikâyesi : Çankırı, Karaman, Mudurnu, Konya rivâyetleri	30 — 36
III — Bagdat'ta „Genc Osman” hikâyesi	36 — 40
IV — Edebi menba'larda „Genc Osman” destanı	40 — 42
V — „Genc Osman” hikâyesinin tarihi esâsı	42 — 43
VI — Türkmen hikâyesinin tahlili	43 — 44
VII — Anadolu rivâyetlerinin tahlil ve mukayesesi	44 — 47
VIII — Bagdat rivâyetinin tahlili	48 — 52
IX — Netice: Halk rivâyetlerinin ferdi menşei	52 — 54

Üçüncü kısım

Kul Mustafa'nın şiirleri	57 — 68
Bibliyografya	71 — 73
Nota	74
Manzûmelerin fihristi	77 — 78

İlâve

Son formanın son tashihlerini yaptığım sırada, Türkiyat Enstitüsü assistanlarından Abdülkadir bey, rus müsteşriklerinden Viktor Maksimov'un "Hudavendigâr ve Karaman Türk lehçeleri hakkında bir tetkık tecrübesi," adlı eserinde bu "Genc Osman," destanından bahsetmekte olduğunu haber verdi. Maksimov, 1863, 1864 ve 1865 senelerinde Anadolu'da onbir ay tetkıkatta bulunduğunu, Karaman'da 120 parça kadar destanî şiirler topladığını söyleyerek, bunlar arasında Dördüncü Murad'ın Ser'askerlerinden Genc Osman'a âit bir destanın mevcudiyetini de haber veriyor [*Opit izsledovanya türkskih dialektov V Hudavendigere i Karamanii, S. Petersburg, 1867, Mukaddimedede*]. Eserde "Genc Osman," hakkında başka hiç bir şey yoktur. Benim bildiğime göre, "Genc Osman," hakkında avrupa ve rusya türkiyatçıları tarafından verilen mâlûmat bundan ibârettir. Eğer Maksimov'un zaptettiği bu eski Karaman rivâyeti neşredilmiş olsaydı, neşrettiğimiz rivâyetlerle mukayese için çok müfid olabilirdi .
